

ЗАСТОСУВАННЯ ПРАВИЛ
НЕЛЬСОНА МАНДЕЛИ
ПІД ЧАС ЧУТЛИВИХ З
ПОЗИЦІЙ ПРАВ В'ЯЗНІВ
ПРОЦЕДУР ДІЯЛЬНОСТІ
ДКВС УКРАЇНИ

Чернігів 2025

**МІНІСТЕРСТВО ЮСТИЦІЇ УКРАЇНИ
ПЕНІТЕНЦІАРНА АКАДЕМІЯ УКРАЇНИ**

**ЗАСТОСУВАННЯ ПРАВИЛ НЕЛЬСОНА МАНДЕЛИ
ПІД ЧАС ЧУТЛИВИХ З ПОЗИЦІЙ ПРАВ В'ЯЗНІВ
ПРОЦЕДУР ДІЯЛЬНОСТІ ДКВС УКРАЇНИ**

Навчальний посібник

За редакцією доктора юридичних наук,
професора Андрія ГАЛАЯ

Чернігів 2025

УДК 37:343.8

З-36

Рекомендовано до друку вченою радою Пенітенціарної академії України (протокол № 14 від 30 вересня 2025 року).

Укладачі:

Ігор БОДНАР – кандидат юридичних наук, доцент (зміст теми 11; тести до тем 8–11);

Андрій ГАЛАЙ – доктор юридичних наук, професор (зміст і тести до тем 1–12, загальна редакція);

Сергій ГРЕЧАНЮК – доктор юридичних наук, професор (зміст теми 9);

Сергій ІВАШКО – кандидат юридичних наук (зміст тем 7, 11, 12);

Олександр МАРУЩАК – кандидат юридичних наук, доцент (зміст і тести до тем 2, 3);

Олександр МИЦЬКА – кандидат юридичних наук (зміст тем 5, 6, 8; тести до теми 8);

Людмила ОЛЕФІР – кандидат юридичних наук, доцент (зміст і тести до теми 10);

Максим ПУЗИРЕВСЬКИЙ – доктор філософії (зміст тем 11 та 12; тести до теми 7);

Антон СІКУН – доктор філософії (зміст тем 1 та 4);

Олександр ТКАЧЕНКО – кандидат юридичних наук, доцент (зміст теми 5; тести до тем 1–7, 12).

Рецензенти:

Мартиненко О. А. – доктор юридичних наук, професор, експерт ГО «Центр громадянських свобод»;

Пузирьов М. С. – доктор юридичних наук, старший дослідник, начальник кафедри правових дисциплін Навчально-наукового інституту роботи з персоналом Національної академії Національної гвардії України.

Застосування Правил Нельсона Мандели під час чутливих з позицій прав в'язнів 3-36 процедур діяльності ДКВС України : навчальний посібник / за ред. доктора юридичних наук, професора Галай А. О. Чернігів : Пенітенціарна академія України, 2025. 108 с.

ISBN 978-617-7671-26-7

Посібник є скороченою та адаптованою до діяльності в'язничної системи України версією «Керівництва з застосування Правил Нельсона Мандели: впровадження переглянутих мінімальних стандартних правил ООН поводження з в'язнями», яке було видано ОБСЄ у 2018 році та розширено авторами.

Більшість норм, які цитовані тут, тією чи іншою мірою закріплені в національному законодавстві України. Проте базування посібника саме на нормах міжнародних стандартів має логіку з причин цілісності та оновлення змісту вимог, тоді як українські норми-аналоги можуть не оновлюватися з моменту прийняття, часто не пояснюють причин тієї або іншої норми, а інколи викривлюють законодавство.

Над посібником працювали представники Пенітенціарної академії України та Департаменту з питань виконання кримінальних покарань.

Це видання підготовлено для використання в навчанні працівників ДКВС України.

УДК 37:343.8

ISBN 978-617-7671-26-7

© Боднар І., Галай А., Гречанюк С., Івашко С.
та ін., уклад., 2025

© Пенітенціарна академія України, 2025

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

ВІЛ	Вірус імунодефіциту людини
Європейська конвенція проти катувань	Європейська конвенція про запобігання катуванням чи нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню
ЄПП	Європейські пенітенціарні правила
ЄСПЛ	Європейський суд з прав людини
ЗУ	Закон України
КВК України	Кримінально-виконавчий кодекс України
КК України	Кримінальний кодекс України
КПК України	Кримінальний процесуальний кодекс України
ЛГБТКІ+	Акронім, який поєднує у собі різні поняття, що мають стосунок до гендеру та сексуальної ідентичності, яка виходить за межі гетеросексуальних норм та належить до вразливої категорії під час тримання у в'язниці
Правила Мандели	Мінімальні стандартні правила поводження з в'язнями (Правила Мандели), ухвалені ООН у 1955 році. 2015 року Генеральна Асамблея ООН затвердила оновлений текст Правил та їх присвяту спадку Нельсона Мандели
ПВР УВП	Правила внутрішнього розпорядку установ виконання покарань
ПВР СІЗО	Правила внутрішнього розпорядку слідчих ізоляторів
КЗК (СРТ)	Європейський комітет з питань запобігання катуванням чи нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню

З М І С Т

1. Переміщення в'язнів	5
2. Доступ до інформації під час відбування покарання	12
3. Контакти в'язнів з родичами та близькими особами	19
4. Право на працю в'язнів та недопущення «рабської» праці	27
5. Право на медичну допомогу та роль медичного персоналу в забезпеченні прав в'язнів	34
6. Клопотання та скарги в'язнів	46
7. Доступ в'язнів до юридичних консультацій, представництва та правової допомоги	51
8. Дисциплінарні санкції та процедури в УВП	56
9. Одиночне ув'язнення (тримання)	64
10. Обшуки в'язнів, відвідувачів та камер	73
11. Використання сили, спецзасобів та зброї щодо в'язнів з повагою до прав людини	85
12. Реагування і розслідування катувань та інших видів жорстокого поводження з в'язнями	97

1. ПЕРЕМІЩЕННЯ В'ЯЗНІВ

1.Переміщення в'язнів

● Правила та гарантії основоположних прав повинні застосовуватися незалежно від того, хто відповідає за транспортування [1, с. 46].

● Умови переміщення повинні відповідати Правилу 42 Правил Мандели, яке передбачає, що розглянуті у Правилах загальні житлові умови «застосовуються до всіх в'язнів без винятку». Це включає застосовні положення, що стосуються світла, вентиляції, температури, санітарії, харчування, питної води, доступу до перебування на свіжому повітрі та фізичних вправ, особистої гігієни, охорони здоров'я та належного особистого простору [1, с. 47].

Переміщення в'язнів у транспортних засобах в умовах недостатньої вентиляції або освітлення чи в будь-яких інших фізично занадто тяжких умовах слід заборонити (правило 73(2) Правил Мандели).

● Відокремлення різних категорій в'язнів з урахуванням їхньої статі, віку, судимості, правової підстави для тримання під вартою та режиму поведіння також застосовується під час переміщення в'язнів (правило 11 Правил Мандели).

● Вимога щодо перебування ув'язнених та засуджених жінок під наглядом жіночого персоналу також не менш важлива під час переміщення. **Можливо, потрібно вжити спеціальні заходи під час переміщення певних категорій в'язнів, зокрема вагітних жінок, осіб з інвалідністю, осіб старшого віку та осіб, які страждають через певні фізичні або психічні розлади здоров'я.** У деяких випадках під час переміщення може знадобитися присутність медичного персоналу, а також, можливо, потрібно буде з ними проконсультуватися щодо стану готовності в'язня до поїздки та необхідності яких-небудь пристосувань для поїздки [1, с. 47].

● Коли в'язнів переміщують в іншу установу, їхнє майно слід передавати разом з ними та захищати від пропажі або пошкодження під час самого переміщення (правило 67 Правил Мандели).

Засоби обмеження рухомості повинні застосовуватися під час переміщення лише як запобіжний захід проти втечі, за умови, що вони будуть зняті, коли в'язень постане перед судовим чи адміністративним органом [1, с. 47].

- В'язнів ніколи не слід переміщувати в іншу установу як покарання* [1, с. 44].

У жодному разі в'язнів не слід розподіляти або переводити як покарання до установи, яка віддалена від їхніх родин чи друзів. У зв'язку з цим КЗК зазначає, що «безперервне переміщення в'язня з однієї установи в іншу може мати дуже шкідливий вплив на його психологічний та фізичний стан. Що більше, в'язню у такому становищі буде важко підтримувати контакти зі своєю сім'єю та адвокатом. Загальний вплив постійних переведень в'язня за певних обставин може бути рівнозначним нелюдському та такому, що принижує гідність, поводженню» [1, с. 134].

- Переміщення до інших в'язниць не повинно стати причиною втрати можливостей для навчання та освіти і не повинно призвести до погіршення доступу до будь-якої спеціалізованої медичної допомоги, яка потрібна в'язню. **З огляду на те, що, можливо, не можна буде продовжити поточний курс навчання, який почали проходити в'язні, слід докласти зусиль для переміщення їх до установ, які можуть запропонувати подібні можливості [1, с. 46–47].**

- Коли в'язні вибувають з установи або прибувають до неї, вони мають якомога менше потрапляти на очі суспільства; **повинні бути вжиті гарантії, щоб захистити їх від образи, цікавості та будь-якого розголосу (правило 73 (1) Правил Манделі).**

*Примітка укладачів. Це встановлює додатковий критерій захисту від необґрунтованого переведення засуджених, які негативно себе зарекомендували, вчиняють негативний вплив, злісно порушують режим за ст. 10, ч. 2 ст. 93, ч. 3 ст. 101 КВК України. Таке переведення в установу з вищим рівнем безпеки допускається не як покарання, а лише з урахуванням безпекового аналізу впливу конкретного засудженого на ситуацію в установі або можливого захисту його безпеки. Подібний критерій доречно застосовувати і під час переведення засуджених в іншу установу однакового рівня безпеки в межах іншого регіону, адже така дія може розглядатись як покарання, зокрема в частині підтримання родинних зв'язків

ТЕСТИ НА ЗАКРІПЛЕННЯ ЗНАНЬ З ТЕМИ 1

Завдання 1.

У зв'язку з рішенням Міністерства юстиції України щодо реорганізації установи виконання покарань з максимального на середній рівень безпеки було організовано етапування засуджених до іншої виправної колонії. Для транспортування використали спецавтомобілі, але через недостатню кількість транспорту троє засуджених змушені були кілька годин простояти.

Яке з наведених тверджень правильне?

а) переміщення в переповнених транспортних засобах – це тимчасові незручності, що не є порушенням, оскільки транспортні засоби не завжди можуть відповідати стандартам;

б) необхідно вжити всіх залежних заходів для забезпечення перевезення засуджених в умовах, що відповідають стандартам тримання в'язнів;

в) допускається перевозити ув'язнених у несприятливих умовах, якщо відсутні належні технічні можливості, персонал зробив усе, що від нього залежало;

г) мінімальні стандарти поводження з ув'язненими не поширюються на транспортування, це окрема процедура, яка не є частиною утримання, тому жодних порушень немає.

Завдання 2.

Під час перевезення неповнолітнього ув'язненого з лікарні до слідчого ізолятора також забрали дорослого засудженого, який раніше вже відбував покарання. Останній утримується в цьому самому СІЗО. У автомобілі між ними встановили тимчасову перегородку.

Чи правомірно адміністрація вчинила згідно з міжнародними стандартами?

а) одночасне перевезення неповнолітнього та дорослого в'язнів в одному автомобілі є порушенням;

б) перевезення неповнолітнього та дорослого в'язнів в одному автомобілі допустиме, оскільки тривало короткий період;

в) неповнолітнього та дорослого в'язнів можуть перевозити разом, якщо вони мають однаковий пункт призначення та обов'язково супроводжуються персоналом охорони;

г) перевезення неповнолітнього та дорослого в'язнів в одному автомобілі можливе за умови їх відокремлення.

Завдання 3.

Під час приймання етапу до інспектора з прав в'язнів звернувся засуджений, який повідомив, що йому були видані не всі особисті речі. Особистий планшет засудженого адміністрація попередньої установи вирішила відправити Новою поштою наступного тижня, пояснюючи, що так буде ліпше і надійніше для його зберігання.

Оцініть ситуацію з позицій міжнародних стандартів.

а) адміністрація виправної установи самостійно вирішує щодо порядку відправлення особистих речей засудженого;

б) особисті речі засудженого повинні бути при ньому під час етапування;

в) рішення про окреме направлення речей, які можуть бути пошкоджені під час транспортування (наприклад, незахищені електронні девайси), адміністрація може приймати разом із засудженим;

г) при виконанні правила направлення особистих речей засудженого з ним під час його переміщення між установами знімається питання відповідальності за пошкодження речей.

Завдання 4.

Засуджений В. відбував покарання у виправній колонії в західному регіоні України. Він залякував інших засуджених, закликав до невиконання законодавства та конфліктів з адміністрацією, організовував «общак» та азартні ігри на гроші. Адміністрація установи та міжрегіональне управління звернулися з поданням про переведення В. до іншої установи, оскільки через накопичені борги засуджені О. та З. можуть загрожувати його особистій безпеці. За рішенням комісії Департаменту засудженого перевели до виправної колонії у південно-східному регіоні.

Чи правомірно адміністрація вчинила згідно з міжнародними стандартами?

а) так, адже підстави були достатніми, а рішення ухвалено компетентним органом;

б) ні, це переведений засуджений винний у таких обставинах, адже очевидно, що саме він загрожував безпеці інших;

в) ні, оскільки попередньо не було вжито заходів тимчасової ізоляції з позицій особистої безпеки засудженого;

г) ні, переведення настільки далеко є необґрунтованим, адже в Україні достатньо установ у межах того самого або сусіднього регіону.

Завдання 5.

Засуджений почав курс навчання в рамках професійної підготовки у виправному закладі. Цей курс є важливим для подальшого працевлаштування після звільнення, і він вже пройшов половину курсу.

1.Переміщення в'язнів

Однак його перевели до іншої виправної установи, де відсутня така програма для продовження навчання.

Оцініть ситуацію з позицій міжнародних стандартів.

а) адміністрація повинна вжити заходів для переведення засудженого в установу, де є подібні можливості для продовження навчання, щоб забезпечити йому безперервність освіти та можливість завершити розпочатий курс;

б) переведення засудженого до іншої установи не впливає на навчання, оскільки він може просто почати новий курс в іншій установі;

в) освітня програма не є елементом, який обов'язково треба враховувати під час переведення засудженого;

г) під час переведення засуджених враховуються лише критерії безпеки.

Список використаних джерел

1. Керівництво з застосування Правил Нельсона Мандели: впровадження переглянутих мінімальних стандартних правил ООН поводження з в'язнями. URL: <https://www.osce.org/files/f/documents/5/4/491854.pdf>.
2. Кримінально-виконавчий кодекс України. *Офіційний вебпортал парламенту України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-15#Text>.
3. Про затвердження Правил внутрішнього розпорядку слідчих ізоляторів Державної кримінально-виконавчої служби України : наказ Міністерства юстиції України від 14.06.2019 № 1769/5 : станом на 29 серп. 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0633-19#Text>.
4. Про затвердження Правил внутрішнього розпорядку установ виконання покарань : наказ Міністерства юстиції України від 28.08.2018 № 2823/5 : станом на 7 верес. 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1010-18#Text>.

2. ДОСТУП ДО ІНФОРМАЦІЇ ПІД ЧАС ВІДБУВАННЯ ПОКАРАННЯ

2. Доступ до інформації під час відбування покарання

● Після прийняття до установи кожному в'язню слід негайно надати письмову інформацію про (правило 54 Правил Мандели):

● (а) пенітенціарне законодавство та чинні правила внутрішнього розпорядку СІЗО та установ виконання покарань;

● (б) його або її права, в тому числі стосовно дозволених методів одержання інформації, доступу до юридичної консультації, в тому числі через систему надання правової допомоги, та процедури подання клопотань або скарг;

● (с) його або її зобов'язання, в тому числі стосовно дисциплінарних стягнень, про застосування сили та стримувального впливу персоналом СІЗО та установ виконання покарань;

● (d) всі інші питання, які необхідні для того, щоб особа змогла адаптуватися до життя в умовах в'язниці. **Положення Правила 54 (d) про те, що всі в'язні повинні бути проінформовані про питання, які необхідні для того, щоб вони могли адаптуватися до життя у СІЗО та установах виконання покарань, слід широко тлумачити. Ці питання можуть стосуватися, наприклад, можливостей освітньої та професійно-технічної підготовки, доступу до медичних послуг, прав на побачення, інформації про релігійні служби, розкладу харчування, інших графіків, користування приміщеннями бібліотеки та приміщеннями для відпочинку* [3; 4]. Якщо у в'язнів є питання або їм потрібні роз'яснення, вони повинні мати можливість поставити запитання та отримати додаткову інформацію в будь-який час протягом тримання під вартою [1, с. 34].**

● В'язні, які тримаються під вартою до суду, повинні інформуватися в тому самому обсязі, що і засуджені*[3; 5].

● Інформація, згадана у Правилі 54, повинна бути надана доступними мовами, які найчастіше використовуються відповідно до потреб контингенту СІЗО та установ виконання покарань. Якщо в'язень не розуміє жодної з цих мов, слід надати допомогу в перекладі (правило 55 (1) Правил Мандели).

● Якщо в'язень неписьменний, інформація передається йому в усній формі. **В'язням з вадами органів чуття слід надавати інформацію у спосіб, який відповідає їхнім потребам (правило 55 (2) Правил Мандели). Тим, кому потрібна допомога перекладача, хто не**

* Примітка укладачів. Також див. ПВП СІЗО, ПВП УВП, ч. 3 ст. 102, ч. 1 ст. 107, ст. 110, ст. 128 КВК України.

* Примітка укладачів. Також див. ПВП СІЗО, ст. 9 ЗУ «Про попереднє ув'язнення».

2. Доступ до інформації під час відбування покарання

вміє читати або хто з інших причин не може зрозуміти правила й норми, слід надати можливість отримати інформацію та поставити питання пізніше. Цілком ймовірно, що перекладацькі послуги не можна буде забезпечити під час прийняття в'язня, і може знадобитися деякий час, аби знайти відповідну кваліфіковану особу. За цих обставин адміністрації СІЗО та установ виконання покарань слід докласти зусиль, щоб знайти спосіб пояснити найважливіші правила й норми, у тому числі через інших в'язнів, які говорять цією мовою, або за допомогою перекладача, який надає послуги в телефонному режимі. Однак адміністрація СІЗО та установ виконання покарань повинна усвідомлювати небезпеку використання послуг перекладачів, які не є незалежними й кваліфікація яких не підтверджена.

- Адміністрація СІЗО, установи виконання покарань повинна на видному місці розміщувати короткий виклад інформації в місцях загального користування (правило 55 (3) Правил Мандели).

- Упродовж усього тримання під вартою кожного в'язня також слід інформувати зрозумілою мовою чи в доступному форматі про будь-які зміни в пенітенціарному законодавстві, нормативно-правових актах, правах та обов'язках в'язнів та про інші актуальні питання [1, с. 35].

ТЕСТИ НА ЗАКРІПЛЕННЯ ЗНАНЬ З ТЕМИ 2

Завдання 1.

Засуджена М. є представницею ромської етнічної групи. Вона розуміє лише базові слова українською, не розуміє вказівок адміністрації і не може пояснити свої потреби. Паспорта в неї немає, хоча все життя вона прожила в Україні та до засудження мешкала в західному регіоні України. Адміністрація установи не вважає своїм обов'язком додатково інформувати її іноземною мовою, оскільки вона українка і перекладача з ромської мови поблизу установи не виявлено. Тим більше, що наявний її підпис у додатку про права, отже, вона їх розуміє.

Чи правильне рішення адміністрації?

- а) неправильне, потрібно розуміти принцип пояснення прав і обов'язків засудженого зрозумілою мовою не лише стосовно іноземних мов, але й щодо зрозумілості їх змісту;
- б) правильне, права засуджених пояснюються іноземними мовами для іноземних громадян;
- в) правильне, ромська мова не є іноземною мовою, а засуджена – громадянка України;
- г) неправильне, проте обґрунтоване. Адміністрація вжила всіх можливих засобів з пошуку перекладача.

Завдання 2.

Під час перевірки виправної колонії представники пенітенціарної інспекції виявили, що в житловій кімнаті відділення 3 розміщена лише коротка пам'ятка з кількома основними правами засуджених. Повний текст пам'ятки з переліком прав, обов'язків і механізмами їх захисту був розміщений лише на загальній дошці інформації у відділенні. Начальниця відділення пояснила, що скорочена версія є достатньою для інформування ув'язнених, а повна пам'ятка доведена засудженим під підпис, а також розміщена на інформаційній дошці та в бібліотеці. У звіті за результатами інспектування було запропоновано вжити заходів з усунення недоліків і притягнення винних до відповідальності.

Надайте оцінку ситуації з урахуванням міжнародних стандартів.

- а) детальна інформація про права має бути доведена під час прийому, у місцях проживання достатньо короткої інформації;
- б) стандарти не вимагають детально інформувати про права засуджених;
- в) адміністрація повинна забезпечити розміщення повної пам'ятки про права в житлових приміщеннях;
- г) розміщення пам'яток не вимагається законодавством, вони доводяться до засуджених під підпис і надаються на ознайомлення на запит.

Завдання 3.

Інспектор з прав в'язнів виправної колонії вимагає скасувати дисциплінарне стягнення, накладене на засудженого за порушення вимог Правил внутрішнього розпорядку УВП, які були оновлені нещодавно. Він вважає, що ці правила мали бути доведені під підпис до кожного засудженого після їх ухвалення, тоді як в особовій справі наявна розписка щодо ознайомлення про права і обов'язки засудженого станом на час його прийому в установу. Проте серед звітних документів стосовно соціально-виховного напрямку було виявлено запис про те, що ці зміни доводились до відома засуджених на загальному зібранні відділення. Також оновлений текст Правил внутрішнього розпорядку УВП наявний у бібліотеці та у відділеннях.

Як має діяти адміністрація установи?

- а) інспектор має рацію, неможливо застосовувати відповідальність, якщо немає чітких персоналізованих доказів ознайомлення засудженого з правилами поведінки;
- б) інспектор не має рації, наявні підтвердження про доведення до засуджених оновлень законодавства;
- в) інспектор не має рації, законодавство вимагає повідомляти засудженим про права і обов'язки під підпис під час прийому в установу;
- г) ситуація спірна, краще скасувати це стягнення – не має значення, хто тут правий.

Завдання 4.

Засуджений О., якому залишилось менше року до можливого подання на умовно-дострокове звільнення, звернувся до адміністрації з проханням надати йому письмову інформацію щодо процедури подання документів, строків, а також критерії, які враховуються під час розгляду клопотань про УДЗ. Засуджений не має адвоката і прагне самостійно підготувати документи. Працівник адміністрації відповів, що «не зобов'язаний розносити папери», адже під час прибуття до колонії всім це пояснювали. Інформаційний буклет з цього питання зберігається в кабінеті начальника відділення.

Оцініть дії адміністрації.

- а) відмова є правомірною — вступний інструктаж є достатнім;
- б) інформація про УДЗ надається лише під час консультацій із захисником;
- в) засуджений має право отримати письмову інформацію зрозумілою мовою за власним запитом;
- г) адміністрація не зобов'язана надавати друковані матеріали, якщо провела усне інформування.

Завдання 5.

У виправній колонії трапився інцидент: один із засуджених отримав тілесні ушкодження, про що стало відомо журналістам регіонального видання. Вони офіційно звернулися до установи з проханням надати копію внутрішніх правил установи, пам'ятки про права та порядок звернення із заявами. Начальник установи відмовив у наданні, заявивши, що «це внутрішні документи, які стосуються лише адміністрації і засуджених», і порадив звертатися через Міністерство юстиції.

Як оцінити цю ситуацію за міжнародними стандартами?

- а) правильна позиція — інформація внутрішня і не підлягає розголошенню;
- б) частково правильна — можна дати коментар через пресслужбу;
- в) неправильна — правила та загальна інформація про права мають бути публічно доступні;
- г) можна надати документи лише адвокатам чи правозахисникам.

Завдання 6.

61-річний засуджений, який має поганий зір, не може прочитати інформаційні стенди у своєму відділенні — текст занадто дрібний, а освітлення слабке. Після звернення до начальника відділення він отримав відповідь: «У нас усім однакові умови, це рівноправність». Запит на аудіоформат або великий шрифт було відхилено. Адміністрація стверджує, що «все вже роз'яснено під час прийому», і на цьому свою справу вважає виконаною.

Чи відповідають дії адміністрації стандартам?

- а) так – усе пояснили під час прийому, цього достатньо;
- б) ні – адміністрація повинна забезпечити доступ до інформації з урахуванням особливих потреб;
- в) так – в установі немає технічної можливості виготовити великі шрифти;
- г) ні – але це лише етичне питання, не юридичне.

Список використаних джерел

1. Керівництво з застосування Правил Нельсона Мандели: впровадження переглянутих мінімальних стандартних правил ООН поводження з в'язнями. URL: <https://www.osce.org/files/f/documents/5/4/491854.pdf>.
2. Кримінально-виконавчий кодекс України. *Офіційний вебпортал парламенту України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-15#Text>.
3. Про затвердження Правил внутрішнього розпорядку слідчих ізоляторів Державної кримінально-виконавчої служби України : наказ Міністерства юстиції України від 14.06.2019 №1769/5 : станом на 29 серп. 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0633-19#Text>.
4. Про затвердження Правил внутрішнього розпорядку установ виконання покарань : наказ Міністерства юстиції України від 28.08.2018 №2823/5 : станом на 7 верес. 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1010-18#Text>.
5. Про попереднє ув'язнення : Закон України від 30.06.1993 № 3352-XII : станом на 1 січ. 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3352-12#Text>.

3. КОНТАКТИ В'ЯЗНІВ З РОДИЧАМИ ТА БЛИЗЬКИМИ ОСОБАМИ

3. Контакти в'язнів з родичами та близькими особами

● В'язням дозволяється спілкуватися під відповідним наглядом з родичами та друзями через регулярні проміжки часу: шляхом листування у письмовій формі та використання, у разі наявності, телекомунікаційних, електронних, цифрових та інших засобів; шляхом побачень (правило 58 (1) Правил Мандели).

ЄСПЛ тлумачить право на приватне та сімейне життя у статті 8 Європейської конвенції з прав людини як таке, що не обмежується юридично визнаними відносинами, а базується на фактичних сімейних відносинах. Тому адміністрація в'язниці має заохочуватись до інформування про місце перебування в'язня та надання побачень (зокрема короткострокових) з особами, що підтримують значущі де-факто родинні контакти.

Види побачень [1, с. 133–134] (також див. ч. 2, 4, 6 ст. 8 КВК України) [2]:

Безконтактні/закриті побачення. Вони відбуваються у приміщенні, де в'язнів та відвідувачів розділяє скло або інший бар'єр. Зазвичай такі побачення передбачають обмежений фізичний контакт або його відсутність узагалі, хоча в'язні та їхні родичі іноді можуть торкатися чи триматися за руки, залежно від конструкції бар'єра. Ці побачення мають найбільш обмежений характер та є найменш корисними з точки зору добробуту та перспектив ресоціалізації в'язнів.

Безконтактні побачення слід призначати лише тоді, коли для цього є конкретні потреби забезпечення безпеки.

Контактні/відкриті побачення. Ці види побачень дозволяють певну форму фізичних контактів між в'язнем та відвідувачем, і, як правило, між ними нема жодних бар'єрів.

Зазвичай такі побачення відбуваються в полі зору, але не в межах чутності співробітників установи виконання покарань.

Продовжені побачення. Це звичайні побачення, тривалість яких продовжується за рішенням адміністрації установи з урахуванням особистих обставин, таких як сімейні кризи чи особливі нагоди.

Надавати продовжані побачення слід за участю дітей, з відвідувачами, які приїхали здалеку, та для жінок, яких зазвичай відвідують менше порівняно з чоловіками.

Приватні побачення. Це побачення, під час яких в'язні можуть бути наодинці зі своїми родичами або іншими особами, з якими вони мають близькі стосунки. Зазвичай відбуваються у спеціально виділених приміщеннях і часто за участю дітей.

3. Контакти в'язнів з родичами та близькими особами

Для того, щоб такі побачення були успішними, мають діяти ефективні процедури оцінки визначення будь-яких можливих ризиків для в'язня або відвідувача.

Подружні/сімейні/інтимні/тривалі побачення. Це побачення, під час яких в'язень може проводити час наодинці з відвідувачем та вступати в інтимні контакти. Під час таких побачень в'язень перебуває кілька днів зі своєю сім'єю, у тому числі з дітьми, у спеціально облаштованому приміщенні, яке тримає під контролем адміністрація установи виконання покарань. Такі побачення допомагають підтримувати емоційні та інтимні зв'язки між партнерами і дозволяють певною мірою нормалізувати стосунки, сприяючи ресоціалізації.

Сімейні побачення не повинні обмежуватися лише тими в'язнями, у яких є діти.

Відпустка додому*[2]. Це система, згідно з якою в'язнів тимчасово звільняють, щоб побувати вдома. Така відпустка іноді використовується для в'язнів, які незабаром мають бути звільнені, з метою сприяння ресоціалізації. Вона може також використовуватися з медичних, освітніх чи професійних причин або для особливих випадків.

Крім того, можливість надання відпустки додому може розглядатися, коли член сім'ї або інша третя особа через хворобу чи фізично не в змозі відвідати в'язня.

Віртуальні побачення. Стосуються відеоконференцій та інших форм віддаленого спілкування. Віртуальні побачення можуть бути особливо корисними для іноземних громадян і тих в'язнів, чий сім'ї живуть далеко. Віртуальні побачення не слід використовувати як заміник особистих побачень, коли вони можливі. Широке використання електронної пошти та застосунків для онлайн-чатів і дзвінків, таких як Microsoft Teams, Google Meet, Zoom, замість звичайної пошти може бути корисним для в'язнів та їхніх сімей, зважаючи на витрати, швидкість і частоту спілкування.

Однак слід зазначити, що листи, телефонні дзвінки та інші форми віддаленого спілкування не замінюють особистих побачень.

* Примітка укладачів. Також див. ст. 111 КВК України про короткострокові виїзди за межі установи.

3. Контакти в'язнів з родичами та близькими особами

Спілкування та контакти з іншими особами

- В'язням, які є іноземними громадянами, дозволяється використовувати прийнятні засоби спілкування з дипломатичними та консульськими представниками їхньої держави (правило 62 (1) Правил Мандели). **Адміністрації установ виконання покарань повинні проінформувати іноземних громадян про їхнє право повідомляти своїм сім'ям, юридичним та консульським представникам чи іншим особам про їхнє ув'язнення та надавати їм допомогу, якщо вони цього бажають.** На прохання в'язня адміністрації установи виконання покарань повинні повідомити представникам консульських установ про їхнє ув'язнення. Адміністрації установ також повинні співпрацювати з цими представниками.
- В'язням, які є громадянами держав без дипломатичного чи консульського представництва в країні, а також біженцям або особам без громадянства дозволяється мати подібні засоби зв'язку з дипломатичним представником держави, яка відповідає за їхні інтереси, або будь-якого національного чи міжнародного органу, завдання якого полягає в захисті таких осіб (правило 62 (1) Правил Мандели).
- Особливу увагу слід приділяти встановленню та сприянню контактам із зовнішнім світом для в'язнів із психічними захворюваннями. Такі в'язні можуть бути неспроможними встановлювати контакти самостійно або не розуміти процедур встановлення контактів, тому їм слід надавати якомога більшу підтримку. **Для в'язнів, які не мають сім'ї чи друзів, щоб їх відвідували, можуть бути корисними побачення з волонтерами з місцевої громади [1, с. 147].**

Врахування можливості контактів з близькими під час визначення місця відбування покарання

В'язні повинні мати можливість клопотати про переведення до установи, яка розташована ближче до їхнього будинку чи місця звичайного проживання.

- **Усім в'язням слід надати інформацію про те, як клопотати про переведення, а якщо вони не можуть самостійно подати клопотання, то інші повинні мати можливість подати заяву від їхнього імені.** Процедури оцінки таких запитів мають бути чесними та прозорими.

ТЕСТИ НА ЗАКРІПЛЕННЯ ЗНАНЬ З ТЕМИ 3

Завдання 1.

Засуджений О. подав заяву на тривале побачення з дружиною у спеціальному приміщенні, як це передбачено внутрішніми правилами колонії. Однак адміністрація відмовила без конкретних пояснень, запропонувавши замість цього провести короткострокове побачення. Засуджений вважає це порушенням його прав.

Під час перевірки інформації було встановлено, що минулого місяця цей засуджений мав тривале побачення з матір'ю, що свідчить, на думку адміністрації, про надмірну кількість тривалих побачень. Також встановлено, що кімнати тривалих побачень пустують на ці дати.

Як слід оцінити дії адміністрації відповідно до законодавства та міжнародних стандартів?

а) адміністрація має право на власний розсуд зменшувати кількість побачень, щоб запобігти зловживанням;

б) засуджений не має права на кілька тривалих побачень поспіль, навіть якщо є вільні кімнати;

в) відмова без обґрунтування порушує право засудженого на підтримання родинних зв'язків;

г) якщо попереднє тривале побачення вже було, адміністрація може автоматично відмовити в наступному.

Завдання 2.

Засуджену М. викликали на короткострокове побачення із сином, який проїжджав у справах повз установу і вирішив побачитися, про намір приїхати він раніше не повідомляв. Засуджена просила стандартне контактне короткострокове побачення. Однак адміністрація повідомила, що побачення відбудеться за склом через телефон, без фізичного контакту, з міркувань безпеки. Дисциплінарних стягнень засуджена не має, із сином вона бачиться рідко, бо той проживає в іншій області й у час війни постійно зайнятий волонтерською діяльністю. Її син раніше також відбував кримінальне покарання.

Чи буде побачення через скло доречним у цій ситуації?

а) так, адміністрація може обирати формат побачення на власний розсуд;

б) ні, безконтактне побачення може застосовуватись лише за відсутності обґрунтованих ризиків, контактні побачення мають більшу користь для ресоціалізації;

в) ні, безконтактне побачення надається за особливих обставин, коли засуджені доведуть його користь для ресоціалізації;

3. Контакти в'язнів з родичами та близькими особами

г) так, безконтактне побачення є стандартним, до того ж родич заздалегідь не повідомив про свій намір, має судимість, це становить ризику.

Завдання 3.

Сестра засудженої М., яка проживає за 500 км від її виправної колонії, написала емейл про можливість побачитися із сестрою через відеодзвінок у смартфоні. Адміністрація відмовила. У відмові зазначено: віртуальні побачення не передбачені внутрішнім розпорядком; смартфони заборонені в установах; засуджена має достатньо контактів з родичами, наприклад, минулого тижня до неї приїздила мати. Сестрі засудженої запропоновано приїхати до установи, де їй буде надано побачення, або ж поспілкуватися через звичайний телефонний зв'язок.

Оцініть ситуацію з позицій міжнародних і національних стандартів.

а) дії правомірні — смартфони заборонені, а особисті побачення залишаються основним способом зв'язку;

б) відмова проблемна — адміністрація має забезпечити альтернативні способи підтримання контактів, включно з відеозв'язком, особливо за умов відстані чи обмежень;

в) відмова правомірна — відеозв'язок не передбачений законодавством і не є обов'язковим;

г) усе залежить від наявності спеціального технічного обладнання, тому відмова допустима.

Завдання 4.

Засуджений А. відбував позбавлення волі у виправній колонії Одеської області, де проживав до засудження. Через рік його батьки переїхали на постійне місце проживання до Івано-Франківської області. У зв'язку з цим засуджений подав клопотання до адміністрації установи з проханням про переведення до колонії в західному регіоні, щоб мати змогу частіше бачитися з рідними.

Адміністрація не підтримала переведення, мотивуючи це потребою забезпечення системного виправного впливу, який передбачає постійне перебування в одній установі.

Чи відповідає така відмова положенням міжнародних стандартів?

а) зв'язок з родиною має не менше значення для ресоціалізації засудженого, ніж стабільність корекційного впливу. Рішення має бути прийняте у співвідношенні цих факторів.

б) ні, відбування покарання має бути максимально зручним для відвідування родичів, адже такі контакти є головним елементом ресоціалізації;

в) так, адже адміністрація надала письмове обґрунтування відмови;

г) так, адже підтримання контактів з родиною здійснюється шляхом побачень, телефонних і відеодзвінків, переїзд родичів не заважає реалізувати ці можливості.

Завдання 5.

Засуджений В. звернувся до адміністрації з проханням дозволити телефонну розмову зі своєю дружиною, яка перебуває в лікарні після операції. Проте черговий відповів, що цього дня розмови вже розписані за графіком, і запропонував подати письмову заяву на наступний день.

Як оцінити дії адміністрації?

- а) відмова обґрунтована — потрібно дотримуватися графіка;
- б) відмова суперечить стандартам — у надзвичайних ситуаціях має бути забезпечений додатковий контакт;
- в) засуджений мав звернутися через адвоката;
- г) правила дозволяють телефонувати лише раз на два тижні.

Завдання 6.

Мати засудженого, яка має інвалідність і не може самостійно пересуватися, звернулась до колонії з проханням організувати відеозв'язок із сином. Адміністрація відповіла, що «відеозв'язок не є передбаченим форматом», а «такі прохання треба адресувати через нотаріуса або опікуна».

Чи є відмова обґрунтованою?

- а) так, відеозв'язок не є обов'язковою формою комунікації;
- б) так, лише офіційні опікуни можуть ініціювати таке побачення;
- в) ні, адміністрація має враховувати вразливість родичів і шукати способи підтримання контакту;
- г) ні, але нотаріально завірене прохання все-таки бажане.

Список використаних джерел

1. Керівництво з застосування Правил Нельсона Мандели: впровадження переглянутих мінімальних стандартних правил ООН поводження з в'язнями. URL: <https://www.osce.org/files/f/documents/5/4/491854.pdf>.
2. Кримінально-виконавчий кодекс України. *Офіційний вебпортал парламенту України.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-15#Text>.

4.

**ПРАВО НА ПРАЦЮ
В'ЯЗНІВ
ТА НЕДОПУЩЕННЯ
«РАБСЬКОЇ» ПРАЦІ**

4. Право на працю в'язнів та недопущення "рабської" праці

● Засуджені в'язні повинні мати змогу працювати та/або активно брати участь у своїй реабілітації відповідно до фізичних і психічних здібностей, засвідчених лікарем або іншими кваліфікованими медичними працівниками (правило 96 Правил Мандели)*[2].

● Організація і методи роботи в установах виконання покарань повинні максимально наближатися до тих, що прийняті за стінами в'язниць, щоб в'язні привчилися таким чином до умов праці на волі (правило 99 Правил Мандели).

● Робота, якою забезпечуються в'язні, повинна бути такою, що підвищує або надає їм кваліфікацію, яка дозволила б займатися чесною працею після звільнення (правило 98 Правил Мандели).

● В'язні повинні мати можливість виконувати роботу за своїм вибором, а установа виконання покарань створює можливість такого вибору з урахуванням потреб управління та забезпечення дисципліни і правопорядку (правило 98 Правил Мандели)*.

● В'язням, які здатні мати з цього користь, особливо неповнолітнім, необхідно забезпечувати професійно-технічне навчання з корисних професій та спеціальностей (правило 98 Правил Мандели).

● Праця в'язнів не має заподіювати їм страждань. **Жоден в'язень не зобов'язаний працювати заради особистої або приватної вигоди будь-кого зі співробітників в'язниці (правило 97 Правил Мандели).**

● Максимальна тривалість робочого дня чи тижня в'язнів встановлюється законом або адміністративним рішенням, з урахуванням місцевих правил або звичаїв для умов праці вільних робітників (правило 102 Правил Мандели)*[3; 2].

● В'язні повинні отримувати справедливу винагороду за свою працю в рамках певної системи (правило 103 Правил Мандели)*[2].

● Зароблених грошей засудженим має бути достатньо для придбання товарів у магазині, накопичення на власному рахунку

* Примітка укладачів. Також див. ст. 118 КВК України.

* Примітка укладачів. Загальне правило полягає у створенні адміністрацією установи виконання покарань різноманітних місць праці для засуджених та врахуванні їхнього стану здоров'я та потреб, інтересів, кваліфікації під час пропонування роботи. Засуджені можуть відмовитися від запропонованої роботи, крім категорій, праця яких обов'язкова. Своєю чергою необґрунтована відмова від роботи негативно свідчить про перспективу ресоціалізації засудженого.

* Примітка укладачів. Також див. ст. 40 КЗпП України, ст. 119 КВК України.

* Примітка укладачів. Також див. ст. 120 КВК України.

4. Право на працю в'язнів та недопущення "рабської" праці

заощаджень та надсилання частини заробітку сім'ї (правило 103 Правил Мандели)* [2].

Згідно з оцінкою Міжнародної організації праці ознаки правильно організованих трудових відносин в'язнів містять:

1) письмову заяву в'язня про згоду на роботу та угоду, в якій зазначаються заробітна плата та умови праці;

2) умови роботи, подібні до роботи поза межами в'язниці, а саме:

– заробітна плата, яка близька за розміром до заробітної плати вільних працівників зі схожими навичками та досвідом у відповідній галузі або професії, з урахуванням таких факторів, як рівень продуктивності праці та будь-які витрати підприємства щодо охорони в'язниць у зв'язку з наглядом за працівниками;

– заробітна плата виплачується безпосередньо працівникам. Працівники повинні отримувати чіткі та деталізовані довідки про заробітну плату із зазначенням відпрацьованих годин, заробленої заробітної плати та будь-яких відрахувань, дозволених законом за харчування та проживання;

– щоденний робочий час відповідно до законодавства;

– заходи з охорони здоров'я та техніки безпеки відповідно до законодавства;

– працівники внесені до системи соціального страхування (якщо це може бути застосовано) від нещасних випадків та щодо охорони здоров'я;

– працівники отримують переваги, такі як вивчення нових навичок та можливість працювати колективно в контрольованому середовищі, що дозволяє їм розвивати навички колективної роботи;

– після звільнення у працівників є можливість продовжувати працювати на подібній роботі;

– можливість відкликати свою згоду в будь-який час з єдиною умовою про необхідність сповіщення в розумні строки.

* Примітка укладачів. Також див. ст. 120 КВК України.

ТЕСТИ НА ЗАКРІПЛЕННЯ ЗНАНЬ З ТЕМИ 4

Завдання 1.

Засуджений з легкими порушеннями опорно-рухового апарату має вимогу сплатити кошти за виконавчими документами. Він працював у майстерні при виправній колонії, клеїв конверти. Через нове велике замовлення на виготовлення каменю всіх в'язнів разом з ним перевели на роботу в кар'єр для виконання контракту, який допоможе наповнити бюджет установи.

Оцініть ситуацію з позицій міжнародних стандартів.

- а) адміністрація може приймати рішення про зміну місця роботи засудженого, проте з урахуванням медичних показників і за погодженням з ним;
- б) якщо засуджений відмовляється працювати, його можна притягнути до дисциплінарної відповідальності;
- в) питання управлінської і фінансової доцільності є пріоритетним під час визначення місця праці засудженого;
- г) адміністрація має визначити для засудженого посилену роботу з урахуванням рекомендацій лікаря.

Завдання 2.

Засуджений протягом року декілька разів звертався до адміністрації виправної колонії з бажанням пройти навчання на кухаря. Проте адміністрація відповіла, що в цій установі навчання проводиться лише з електрозварювання і можливості організувати інші програми немає.

Чи відповідає така відмова положенням міжнародних стандартів?

- а) якщо є запит на кулінарні курси, слід організувати навчання або знайти інші можливості для розвитку подібних навичок;
- б) адміністрація може запропонувати лише ті курси, які є доступними, оскільки основна її мета – забезпечити зайнятість;
- в) засуджений повинен пройти навчання з електрозварювання, мета професійного навчання – допомогти бути залученим до праці, це вплине на його дострокове звільнення;
- г) якщо адміністрація вже організувала хоча б один навчальний курс, цього достатньо для виконання вимог міжнародних стандартів.

Завдання 3.

Адміністрація виправної колонії у зв'язку з наявним замовленням встановила 6-денний робочий тиждень для засуджених. При цьому загальна тривалість робочого часу становить 40 годин на тиждень.

4. Право на працю в'язнів та недопущення "рабської" праці

Засуджені подали групову скаргу, вважаючи, що робота шість днів на тиждень порушує їхні права на відпочинок.

Чи відповідає таке рішення Правилам Мандели?

а) шестиденний робочий тиждень є незаконним, оскільки в'язні повинні мати два вихідних дні як час для відпочинку і саморозвитку;

б) адміністрація зобов'язана турбуватись передусім про ресоціалізацію, для засуджених має бути зменшена кількість робочих годин, а їхній розклад взамін має бути насичений соціальними заходами;

в) якщо в'язень працює більше п'яти днів на тиждень, це автоматично вважається примусовою працею, навіть якщо загальна кількість годин відповідає нормі;

г) додержання національного законодавства про працю передбачає не кількість днів, а кількість годин на тиждень, за умови дотримання такого підходу Правила Мандели не порушені.

Завдання 4.

Засуджена О. має вищу освіту і раніше працювала бухгалтером. Адміністрація установи попросила допомагати у складанні звітності та веденні документації. За трудовим договором вона працює прибиральницею, що дозволяє мати час для допомоги недосвідченому бухгалтеру установи виконання покарань. Засуджена О. вже має дві подяки, їй обіцяли позитивну характеристику та врахування при умовно-достроковому звільненні.

Оцініть ситуацію з позицій міжнародних стандартів.

а) оформлення засудженої на посаду прибиральниці під час фактичного виконання бухгалтерських обов'язків суперечить національному законодавству і принципу прозорості;

б) за згоди засудженої це прийнятно, адже зайнятість за професією краще за інші види сприяє ресоціалізації та поверненню в суспільство;

в) засудженим заборонено працювати в адміністративній будівлі та виконувати функції бухгалтера;

г) оскільки засуджена отримала можливість працювати в бухгалтерії, це свідчить про гуманний підхід адміністрації.

Завдання 5.

Засуджена О. працює на швейному виробництві. Після обов'язкових відрахувань в останньому місяці вона отримала 200 гривень. О. написала у скарзі міністру юстиції: «Чи можу я за ці гроші щось купити в крамниці?» Перевірка встановила, що така сума була нею зароблена через низький показник виробленої продукції, а також здійснені відрахування на комунальні умови.

Чи відповідає таке рішення адміністрації Правилам Мандели?

а) заробіток засудженої повинен бути таким самим, як у цивільних працівників на аналогічній посаді;

4. Право на працю в'язнів та недопущення "рабської" праці

б) оплата праці має бути встановлена так, щоб засуджена отримала на рахунок принаймні мінімальну зарплату, встановлену законодавством;

в) оплата праці засуджених не має принципового значення порівняно з метою ресоціалізації;

г) розмір оплати праці засуджених встановлюється відповідно до чинного законодавства країни, з відрахуваннями на харчування, комунальні послуги, податки тощо.

Список використаних джерел

1. Керівництво з застосування Правил Нельсона Мандели: впровадження переглянутих мінімальних стандартних правил ООН поводження з в'язнями.
URL: <https://www.osce.org/files/f/documents/5/4/491854.pdf>.
2. Кримінально-виконавчий кодекс України. *Офіційний вебпортал парламенту України.*
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-15#Text>.
3. Кодекс законів про працю України: Кодекс України від 10.12.1971 № 322-VIII: станом на 2 трав. 2025 р.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text>.

5.

**ПРАВО НА МЕДИЧНУ
ДОПОМОГУ ТА РОЛЬ
МЕДИЧНОГО
ПЕРСОНАЛУ
В ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ПРАВ
В'ЯЗНІВ**

Право в'язнів на медичну допомогу

● Забезпечення охорони здоров'я в'язнів є відповідальністю держави. В'язні повинні користуватися тими самими стандартами охорони здоров'я, які діють у суспільстві. В'язні повинні мати доступ до необхідних послуг з охорони здоров'я безплатно та без дискримінації на підставі їхнього правового статусу. Медичне обслуговування слід організувати у співпраці з державними органами охорони здоров'я таким чином, щоб забезпечити безперервність лікування та догляду, зокрема у зв'язку з ВІЛ, туберкульозом та іншими інфекційними захворюваннями, а також наркозалежністю (правило 24 Правил Мандели)*[2; 4].

● У кожній установі ДКВС має бути медична служба, на яку покладено завдання оцінювати, підтримувати, охороняти й покращувати фізичне й психічне здоров'я в'язнів, особливу увагу приділяючи в'язням з особливими потребами в медичній допомозі або тим, що мають проблеми зі здоров'ям, які перешкоджають їхній реабілітації (правило 25 Правил Мандели).

● Усі в'язниці мають забезпечувати швидкий доступ до медичної допомоги в невідкладних випадках. В'язні, які потребують спеціалізованого лікування або хірургічного втручання, мають бути переведені до спеціалізованих закладів або до цивільних лікарень. Якщо в пенітенціарній службі є власні лікарняні заклади, вони мають бути укомплектовані персоналом і мати обладнання для забезпечення якісного лікування та догляду за в'язнями, яких до них направляють.

Регулярні (звичайні) завдання лікаря у в'язниці

● Лікар або інші кваліфіковані медичні працівники, незалежно від того, повинні вони звітувати перед лікарем чи ні, мають прийняти кожного в'язня, провести розмову з ним та обстежити його якомога швидше після прийняття до установи й надалі робити це в разі потреби. Особлива увага приділяється: (а) виявленню потреб в охороні здоров'я та вжиттю всіх необхідних заходів для лікування; (б) виявленню будь-яких фактів жорстокого поводження, якого могли зазнавати прибулі в'язні перед прибуттям до установи; (с) виявленню будь-яких ознак психологічного чи іншого стресу, спричиненого фактом позбавлення волі, які стосуються, серед іншого, ризику самогубства або заподіяння собі шкоди та симптомів абстиненції в результаті вживання наркотиків, ліків або алкоголю; та вжиттю всіх відповідних індивідуальних заходів або лікуванню; (д) забезпеченню клінічної ізоляції та

* Також див. ст. 8, 21, 63, 107, 116 КВК України; ПВР УВП.

5. Право на медичну допомогу та роль медичного персоналу в забезпеченні прав в'язнів

адекватного лікування в'язнів протягом інфекційного періоду у випадках, коли в'язнів підозрюють у наявності в них заразних хвороб, (е) визначенню придатності в'язнів до роботи, фізичних вправ та участі в інших заходах залежно від обставин (правило 30 Правил Мандели)*[2; 3; 4].

● Лікар має повідомляти керівнику СІЗО або установи виконання покарань у випадку, якщо він вважає, що фізичне або психічне здоров'я в'язня зазнало або зазнає шкідливого впливу через тривале перебування за ґратами або у зв'язку з певними умовами їх тримання (правило 33 Правил Мандели).

● Лікар або компетентний орган охорони здоров'я регулярно перевіряє та консультує керівника СІЗО або установи виконання покарань щодо: (а) кількості, якості, приготування та видачі їжі; (b) гігієни й чистоти установи та в'язнів; (c) санітарії, температури, освітлення та вентиляції у приміщеннях, де перебувають в'язні; (d) придатності й чистоти одягу та постільних речей в'язнів; (e) дотримання правил, що стосуються фізичного виховання та спорту, у випадках, коли нема спеціальних працівників, які відповідають за цю діяльність (правило 35 Правил Мандели).

Участь у будь-яких стосунках з в'язнями, винятковою метою яких не є обстеження, охорона або поліпшення їхнього фізичного та психічного здоров'я, являє собою порушення медичної етики (Принципи медичної етики ООН, принцип 3).

Завдання лікаря під час особливих процедур, що обмежують права

● Медичні працівники не беруть участі в накладенні дисциплінарних стягнень чи застосуванні інших обмежувальних заходів. Однак вони приділяють особливу увагу здоров'ю в'язнів, які утримуються в будь-якій формі примусового відокремлення, у тому числі шляхом щоденного відвідування таких в'язнів і надання оперативної медичної допомоги та лікування на прохання таких в'язнів або персоналу СІЗО та установ виконання покарань (правило 46 Правил Мандели).

● Щоденні відвідування медичними працівниками осіб, які перебувають в умовах вимушеного відокремлення, важливі для оцінки впливу роздільного тримання на стан фізичного та психічного здоров'я

* Примітка укладачів. Також див. ст. 59, 95 КВК України; ПВР УВП; ПВР СІЗО.

5. Право на медичну допомогу та роль медичного персоналу в забезпеченні прав в'язнів

в'язнів, у тому числі для виявлення ознак схильності до самогубства або заподіяння собі шкоди, а також для виявлення будь-яких ознак тортур або інших видів жорстокого поводження і для запобігання такому поводженню [1, с. 125].

- Медичні працівники невідкладно повідомляють керівнику в'язниці про будь-який негативний вплив дисциплінарних стягнень чи інших обмежувальних заходів на стан фізичного або психічного здоров'я в'язня, щодо якого застосовуються такі стягнення або заходи. Вони висловлюють свою думку керівнику установи, якщо вважають за необхідне припинити або змінити обмежувальні заходи через стан фізичного або психічного здоров'я в'язня (правило 46 Правил Мандели).

- Медичні працівники мають повноваження переглядати та рекомендувати зміни щодо примусового відокремлення для того, щоб гарантувати, що таке відокремлення не призводить до погіршення стану здоров'я, загострення психічних розладів або ускладнення фізичних вад в'язня (правило 46 Правил Мандели).

Обов'язок адміністрації реагувати на рекомендації лікаря

- Клінічні рішення можуть прийматися лише відповідальними медичними працівниками та не можуть відкидатися або нехтуватися немедичним персоналом СІЗО та установ виконання покарань (правило 27 Правил Мандели).

- Керівник установи виконання покарань має брати до уваги поради та звіти, які надаються відповідно до пункту 1 цього правила і правила 33, та має вживати негайні заходи для виконання порад і рекомендацій, наданих у звітах. Якщо поради чи рекомендації не входять до компетенції керівника установи виконання покарань або якщо він не погоджується з ними, керівник має негайно подати до вищого органу власну доповідь та поради чи рекомендації лікаря або компетентного органу охорони здоров'я (правило 35 Правил Мандели).

Медичні права окремих категорій осіб у в'язницях

Усі діти в'язнів якомога швидше після прийняття до місця тримання, бажано в день прибуття, мають бути опитані та фізично обстежені лікарем або іншим кваліфікованим медичним працівником, хто має йому про це звітувати.

5. Право на медичну допомогу та роль медичного персоналу в забезпеченні прав в'язнів

Діти в'язнів як чоловічої, так і жіночої статі могли рости у складній сімейній чи соціальній обстановці. Вони могли зазнавати сексуального та іншого насильства, бути залежними від речовин, що спричиняють звикання, та мати проблеми із психічним здоров'ям. Деякі з них стали жертвами сексуальної експлуатації. У СІЗО або в установі виконання покарань молоді в'язні також наражаються на високий ризик жорстокого поводження, у тому числі сексуального насильства.

Дівчатам необхідно забезпечити доступ до гінекологів та навчати їх з питань охорони здоров'я жінок (Правила ООН щодо поводження з жінками-в'язнями та заходів, не пов'язаних з позбавленням волі, щодо жінок-злочинниць (Бангкокські правила).

Рішення дозволити дитині залишатися з одним із її батьків у СІЗО або в установі виконання покарань має ґрунтуватися на найкращих інтересах дитини.

Там, де дітям дозволено залишатися з одним із батьків, необхідно забезпечити: (а) наявність внутрішніх або зовнішніх служб з догляду за дітьми, що мають у своєму розпорядженні кваліфікований персонал, куди дітей слід поміщати в періоди, коли батьки не мають можливості піклуватися про них; (б) спеціальне дитяче медичне обслуговування, включно з обстеженням стану здоров'я дітей, коли їх приймають на утримання, та постійним наглядом фахівців за їхнім розвитком. До дітей, які перебувають у СІЗО або в установі виконання покарань з одним із батьків, ніколи не можна ставитися як до в'язнів (правило 29 Правил Мандели)*[2].

Спеціальний доповідач ООН з питань тортур зазначає, що незалежно від умов, у яких утримуються діти, тримання під вартою має суттєвий і негативний вплив на здоров'я та розвиток дитини.

* Примітка укладачів. Також див. ст. 141 КВК України.

Навіть дуже короткі періоди тримання під вартою можуть підірвати психологічний та фізіологічний добробут дитини й поставити під загрозу когнітивний розвиток.

Для того, щоб задовольнити потреби в медичному обслуговуванні іноземних громадян та інших осіб, які не говорять основною мовою в'язниці, інформацію про доступне медичне обслуговування слід пояснювати мовою, яку вони розуміють як усно, так і письмово.

Оскільки питання, пов'язані зі здоров'ям, вимагають володіння спеціальною лексикою іноземної мови, слід докласти зусиль для працевлаштування медичних фахівців, які можуть спілкуватися іншими мовами, якими зазвичай розмовляють у СІЗО та в установах виконання покарань. У разі відсутності такої можливості за згодою в'язня слід забезпечити участь незалежних перекладачів. Як правило, інші в'язні не повинні залучатися як перекладачі під час медичних консультацій [1, с. 125].

У багатьох країнах зростає кількість засуджених людей похилого віку, у яких є проблеми з мобільністю, деменцією, психічним здоров'ям, втратою зору, слуху та розумової здатності.

Ці в'язні мають значні додаткові потреби в медичному обслуговуванні, і для них може знадобитися частіший контроль за станом здоров'я.

Невиліковно хворі в'язні також мають особливі потреби в медичному обслуговуванні в установах виконання покарань, які охоплюють паліативне лікування та постійний контроль.

Всесвітня організація охорони здоров'я зазначає, що дуже часто установи виконання покарань не обладнані для надання такої допомоги, співробітники таких установ не мають необхідної підготовки та ресурсів, а саме середовище в'язнів не сприяє догляду

5. Право на медичну допомогу та роль медичного персоналу в забезпеченні прав в'язнів

за невиліковно хворими. З цієї причини в багатьох пенітенціарних системах запроваджено програми милосердного звільнення, у рамках яких невиліковно хворих в'язнів дозволяється звільнити з установ виконання покарань раніше встановленого строку. Роль таких програм дострокового звільнення полягає у вияві співчуття з визнанням того, що тривалість життя невиліковно хворих в'язнів може бути продовжена в результаті забезпечення догляду в умовах перебування у суспільстві.

Особи, яких визнано, що вони неосудні, або в яких пізніше діагностовано серйозні психічні вади та/або важкий стан здоров'я, для яких перебування в СІЗО та установах виконання покарань означало б загострення їхнього стану, не повинні утримуватися в зазначених установах.

● Слід домагатися якнайшвидшого переведення їх до психіатричних закладів (правило 109 Правил Мандели, також див. ст. 84 КК України). Бажано, щоб за домовленістю з відповідними установами були вжиті заходи для забезпечення в разі потреби продовження психіатричного лікування після звільнення та надання соціально-психіатричної допомоги (правило 110 Правил Мандели).

Медичні працівники СІЗО та установ виконання покарань повинні пройти навчання щодо можливих потреб у медичному обслуговуванні ЛГБТКІ+ в'язнів, у тому числі щодо психічних захворювань та ризиків жорстокого поводження з ними під час ізоляції.

● ЛГБТКІ+ в'язні повинні мати можливість доступу до спеціалізованих медичних послуг, які доступні за межами СІЗО та установ виконання покарань, у тому числі щодо зміни статі для трансгендерних осіб [1, с. 125].

В'язні з інвалідністю

● Ув'язнення та засудження часто погіршує становище в'язнів з інвалідністю та створює значне навантаження на ресурси пенітенціарної системи (Посібник щодо в'язнів з особливими потребами, УНЗ ООН) [1, с. 43].

5. Право на медичну допомогу та роль медичного персоналу в забезпеченні прав в'язнів

- Адміністрації СІЗО та установ виконання покарань здійснюють заходи щодо розміщення та пристосування для того, щоб в'язні з фізичними, психічними або іншими вадами мали повний та ефективний доступ до життя у в'язниці на рівноправній основі з іншими в'язнями (правило 5 (2) Правил Мандели).

- Усі необхідні медичні, хірургічні та психіатричні послуги, у тому числі наявні в цивільних установах, мусять бути надані в'язням з інвалідністю без дискримінації за ознакою їхнього правового становища (правило 40.3 Правил Мандели).

- Незабезпечення умов доступності та/або цілком обґрунтованого розміщення для осіб з обмеженими можливостями під час їхнього перебування під вартою рівнозначно нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню (див., наприклад, рішення ЄСПЛ Прайс проти Сполученого Королівства; Вінсент проти Франції; Гримайловс проти Латвії; Семіхвостов проти Росії; Асаля проти Туреччини та З.Г. проти Угорщини)[5; 6; 7; 8; 9; 10].

ТЕСТИ НА ЗАКРІПЛЕННЯ ЗНАНЬ З ТЕМИ 5

Завдання 1.

Під час служби на посту в СІЗО молодший інспектор виявив непритомного ув'язненого. Засуджені, які перебували з ним у камері, повідомили, що він кілька днів скаржився на біль у грудях, але не звертався до медичної частини.

Які дії повинен здійснити персонал за міжнародними стандартами?

- а) залишити ув'язненого в камері та уважно спостерігати за його станом;
- б) забезпечити невідкладну медичну допомогу, негайно викликати медичного працівника або швидку допомогу;
- в) дати пігулку від серцевого нападу;
- г) надати невідкладну медичну допомогу, після чого запропонувати ув'язненому написати офіційне звернення до лікаря.

Завдання 2.

Ув'язнений протягом останніх тижнів неодноразово звертався з проханням отримати консультацію лікаря у зв'язку з головним болем та запамороченням, але йому відмовляли в записі до лікаря, пояснюючи відсутністю останнього (терапевт перебував у відпустці). Через два тижні ув'язненого госпіталізували з гіпертонічним кризом.

Які юридичні наслідки може мати така ситуація для адміністрації установи?

- а) жодних, адже ув'язнений під час запису не наводив серйозного обґрунтування своїх скарг, щоб бути записаним на прийом;
- б) персонал буде притягнутий до відповідальності за незабезпечення надання медичної допомоги (залежно від наслідків може бути дисциплінарна або кримінальна);
- в) адміністрація діяла правомірно, адже лікар перебував у відпустці;
- г) лікарі не є в підпорядкуванні адміністрації, відповідальність понесе представник медичної частини.

Завдання 3.

Новоприбулий в'язень до УВП має явно нездоровий вигляд, водночас відмовляється проходити медичний огляд. Він запевняє, що не має серйозних проблем зі здоров'ям і не потребує допомоги.

Як повинен діяти персонал УВП за міжнародними стандартами?

- а) поважати відмову в'язня від медичної допомоги, відмовитись від медичного огляду;

- б) ізолювати в'язня та провести роз'яснення щодо необхідності пройти огляд у лікаря після прибуття в УВП;
- в) направити його на карантин, запропонувати пройти огляд у лікаря пізніше, якщо в'язень передумає;
- г) оглянути лише тих, у кого наявні симптоми захворювань та за їх проханням.

Завдання 4.

Лікар установи повідомив керівнику про наявність клопів і тарганів у камерах, проте керівник зазначив, що дезінсекцію вже здійснювали нещодавно, коштів на її повтор не передбачено.

Як має діяти керівник установи?

- а) ці проблеми є незначними, будуть вирішуватись планово;
- б) вжити заходів додаткової дезінсекції, за потреби ініціювати виділення додаткових фінансових ресурсів;
- в) врахувати рекомендації, але виконати їх лише за наявності додаткових скарг від в'язнів;
- г) здійснити заходи дезінсекції за наявності фінансування.

Завдання 5.

До установи виконання покарань прибула ув'язнена з малолітньою дитиною. Дитину оглянули лише через два тижні після прибуття, оскільки лікар був зайнятий іншими пацієнтами, а дитина формально не перебувала під вартою.

Яке з наведених тверджень відповідає міжнародним стандартам?

- а) це порушення, оскільки дитину потрібно було оглянути якомога швидше після прибуття;
- б) немає порушення, лікар обстежує лише засуджених та ув'язнених;
- в) огляд дітей не є обов'язковим, якщо вони не мають явних ознак хвороб;
- г) правило «не можна ставитись до дітей, що перебувають у в'язниці з одним із батьків як до в'язнів» забороняє медичні огляди їх.

Завдання 6.

Під час перевірки слідчого ізолятора виявлено в'язня, який пересувається на інвалідному візку. Камера, в якій він утримується, розташована на 4 поверсі, спеціальних пристосувань для переміщення таких осіб у СІЗО немає. Адміністрація вказала, що в камері є окремий душ, а медичну допомогу йому надають в окремому кабінеті на цьому ж поверсі, а за потреби ув'язненого перенесуть на руках разом з візком.

Яке твердження відповідає міжнародним стандартам?

5. Право на медичну допомогу та роль медичного персоналу в забезпеченні прав в'язнів

- а) адміністрація не зобов'язана створювати спеціальні умови для окремих категорій в'язнів, це порушує рівність;
- б) адміністрація має забезпечити повний та ефективний доступ до життя у в'язниці на рівних умовах з іншими в'язнями;
- в) в'язниця не є медичним закладом, і додаткові засоби пристосувань не будуть здійснюватись лише для однієї людини;
- г) адміністрація вживає додаткових заходів, лише якщо в'язень подасть офіційне звернення.

Завдання 7.

Під час ранкового обходу персонал помічає, що в одного з ув'язнених є видимі сліди фізичних ушкоджень (синець під оком, подряпини на руках). Ув'язнений уникає запитань та не дає чітких пояснень щодо походження травм.

Як слід діяти черговому персоналу за міжнародними стандартами?

- а) не реагувати, оскільки ув'язнений не скаржиться;
- б) зробити усне зауваження мешканцям камери та попередити про наслідки за провокування бійок;
- в) викликати лікаря, щоб той зафіксував ушкодження в медичній документації, ініціювати службове розслідування;
- г) отримати від в'язня письмове пояснення, повідомити прокуратурі.

Список використаних джерел

- 1 Керівництво з застосування Правил Нельсона Мандели: впровадження переглянутих мінімальних стандартних правил ООН поводження з в'язнями. URL: <https://www.osce.org/files/f/documents/5/4/491854.pdf>.
- 2 Кримінально-виконавчий кодекс України. *Офіційний вебпортал парламенту України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-15#Text>.
- 3 Про затвердження Правил внутрішнього розпорядку слідчих ізоляторів Державної кримінально-виконавчої служби України : наказ Міністерства юстиції України від 14.06.2019 № 1769/5 : станом на 29 серп. 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0633-19#Text>.
- 4 Про затвердження Правил внутрішнього розпорядку установ виконання покарань : наказ Міністерства юстиції України від 28.08.2018 № 2823/5 : станом на 7 верес. 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1010-18#Text>.
- 5 CASE OF PRICE v. THE UNITED KINGDOM HUDOC - European Court of Human Rights. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/docx/pdf?library=ECHR&id=001-125920&filename=CASE%20OF%20PRICE%20v.%20THE%20UNITED%20KINGDOM%20-%20%5BUkrainian%20Translation%5D%20summary%20by%20the%20Lviv%20Laboratory%20of%20Human%20Rights.pdf&logEvent=False>.
- 6 Vincent v. France. HUDOC - European Court of Human Rights. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B"itemid":\["001-95418"\]%7D](https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B).
- 7 Grimailovs v. Latvia. HUDOC - European Court of Human Rights. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/fre#%7B"itemid":\["001-121610"\]%7D](https://hudoc.echr.coe.int/fre#%7B).
- 8 Semikhvostov v. Russia. HUDOC - European Court of Human Rights. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B"itemid":\["001-140404"\]%7D](https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B).
- 9 Asalya v. Turkey. HUDOC - European Court of Human Rights. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B"itemid":\["001-142399"\]%7D](https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B).
- 10 Z.H. v. Hungary. HUDOC - European Court of Human Rights. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B"itemid":\["001-114276"\]%7D](https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B).

6.

КЛОПОТАННЯ ТА СКАРГИ В'ЯЗНІВ

● Кожен в'язень повинен мати можливість щодня подавати особисті клопотання або скарги до керівника слідчого ізолятора, установи виконання покарань або співробітника установи виконання покарань, який уповноважений представляти його (правило 56 Правил Мандели, правило 70.1 ЄПП)*[2].

● Кожному в'язню дозволяється подавати письмові клопотання чи скаргу, без цензурування суті, щодо поводження з ним до центральної адміністрації пенітенціарної служби, судових чи інших компетентних органів, у тому числі тих, хто наділений повноваженнями щодо перевірки або реагування. У тих випадках, коли ні в'язень, ні його адвокат не мають можливості скористатися такими правами, це може зробити член сім'ї в'язня або будь-яка інша особа, яка знає про справу (правило 56 Правил Мандели).

● Засуджений повинен мати можливість спілкуватися з представниками інспекцій та наглядових груп вільно та за умов цілковитої конфіденційності без присутності керівника або інших співробітників установи виконання покарань (правило 56 Правил Мандели).

● Мають бути передбачені гарантії, щоб в'язні могли подавати клопотання або скарги безпечно і, якщо скаржник прохає про це, конфіденційно. **В'язень або інша особа (адвокат, близький родич) не повинні зазнавати будь-якого ризику помсти, залякування чи інших негативних наслідків через подання клопотання чи скарги (правило 57 Правил Мандели).**

● Кожне клопотання або скарга мають бути оперативно розглянуті, й на них слід відповідати без затримки. У разі відхилення клопотання чи скарги або у випадку невиправданої затримки скаржник має право подати їх до судового чи іншого органу (правило 57 Правил Мандели).

● Заяви з твердженнями про тортури чи інше жорстоке, нелюдське або таке, що принижує гідність, поводження чи покарання в'язнів мають розглядатися негайно (правило 57 Правил Мандели).

● Підслідному в'язню надається на його прохання письмове приладдя для підготовки документів стосовно його захисту (правило 120.2 Правил Мандели).

* Примітка укладачів. Також див. ст. 107 КВК України.

ТЕСТИ НА ЗАКРІПЛЕННЯ ЗНАНЬ З ТЕМИ 6

Завдання 1.

У виправній колонії засуджений скаржитесь, що працівники не приймають його звернення до начальника про проблеми з медичним забезпеченням. Двічі протягом останнього тижня у нього не прийняли скаргу, оскільки начальник установи перебуває у відрядженні. Начальник відділення повідомив, що він зможе подати скаргу одразу після його повернення, ще наприкінці поточного тижня.

Яке з тверджень відповідає міжнародним стандартам?

- а) в'язень має чекати повернення відповідального працівника, подання скарг не є невідкладною процедурою;
- б) кожен в'язень має право щодня звертатися зі скаргою до керівника установи або до уповноваженого працівника незалежно від графіка роботи окремих посадовців;
- в) оскільки адміністрація не забороняє подавати скарги, відсутність процедури не є порушенням;
- г) це не порушення, адже суб'єкт розгляду звернення нині відсутній, засудженому роз'яснили порядок вирішення питання.

Завдання 2.

Інспектору з дотримання прав засуджених та запобігання катуванням у виправних колоніях один із засуджених захотів подати скаргу про погані санітарні умови в камері та регулярне ігнорування його звернень. Однак інспектору дозволили спілкуватися із засудженими лише у присутності молодшого інспектора з метою безпеки, оскільки інспектор з прав засуджених - жінка.

Яке з наведених тверджень є правильним за міжнародними стандартами?

- а) ключове питання в поданні скарги є саме подача, а не спосіб, у який це здійснюється;
- б) засуджений не мав права ініціювати конфіденційну розмову без дозволу адміністрації;
- в) інспектор з прав засуджених теж є представником адміністрації, тут немає порушення;
- г) інспектори повинні мати можливість приймати скарги від в'язнів конфіденційно, без присутності персоналу установи.

Завдання 3.

Засуджений О. вже тиждень перебуває на лікуванні поза колонією і не має фізичної можливості звернутися зі скаргою до адміністрації установи. Тому мати засудженого звернулася до установи з письмовим зверненням від імені сина. Проте адміністрація відмовила у прийнятті

документа, пояснивши, що скарги можуть подавати лише сам засуджений або його адвокат, а не родичі.

Яке з наведених тверджень є правильним за міжнародними стандартами?

а) адміністрація установи правомірно відмовила, бо листи від третіх осіб не підлягають розгляду;

б) родич виступає довіреною особою засудженого, його звернення також має бути опрацьоване;

в) родич не має права подавати жодних заяв від імені ув'язненого, адже він не може знати достовірно інформацію, стосовно якої звертається;

г) засуджений має принаймні підтвердити, що він поділяє позицію скарги.

Завдання 4.

До адміністрації установи звернувся засуджений із письмовою скаргою на дії молодшого інспектора, який, за словами ув'язненого, під час спілкування поведився з ним принизливо, словесно ображав його. Скаргу було зареєстровано, однак протягом тридцяти днів засуджений не отримав жодної відповіді. У відповідь на повторне звернення йому повідомили, що скарга «на розгляді».

Яке твердження є правильним за міжнародними стандартами?

а) в установах виконання покарань скарги можуть розглядатися у продовжені строки залежно від завантаженості персоналу;

б) повторне звернення з аналогічної причини не приймається, адже перше звернення не розглянуте;

в) засуджений має право на оперативний розгляд скарги, письмову відповідь та можливість звернення до суду або іншого органу у випадку відмови або зволікання;

г) з урахуванням браку персоналу адміністрація може відкладати розгляд скарг, якщо не встигає опрацювати їх оперативно.

Завдання 5.

У слідчому ізоляторі ув'язнений звернувся з проханням надати йому папір, ручку та конверт для підготовки заяви до Європейського суду з прав людини. Адміністрація відмовила, посилаючись на відсутність коштів на рахунку.

Яке з наведених тверджень є правильним?

а) адміністрація має право відмовити, оскільки ув'язнений сам повинен придбати необхідне приладдя;

б) підготовкою правових документів повинен займатися винятково адвокат, тому відмова адміністрації є правомірною;

в) підслідному необхідно забезпечити можливість підготувати документи стосовно свого захисту, включно з письмовим приладдям;

г) листування до міжнародних інституцій не входить до переліку документів, пов'язаних із захистом, тому не підпадає під це правило.

Список використаних джерел

1. Керівництво з застосування Правил Нельсона Мандели: впровадження переглянутих мінімальних стандартних правил ООН поводження з в'язнями. URL: <https://www.osce.org/files/f/documents/5/4/491854.pdf>.
2. Кримінально-виконавчий кодекс України. *Офіційний вебпортал парламенту України.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-15#Text>.
3. Про затвердження Правил внутрішнього розпорядку слідчих ізоляторів Державної кримінально-виконавчої служби України : наказ Міністерства юстиції України від 14.06.2019 № 1769/5 : станом на 29 серп. 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0633-19#Text>.
4. Про затвердження Правил внутрішнього розпорядку установ виконання покарань : наказ Міністерства юстиції України від 28.08.2018 № 2823/5 : станом на 7 верес. 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1010-18#Text>.

**7. ДОСТУП В'ЯЗНІВ
ДО ЮРИДИЧНИХ
КОНСУЛЬТАЦІЙ,
ПРЕДСТАВНИЦТВА
ТА ПРАВОВОЇ
ДОПОМОГИ**

7. Доступ в'язнів до юридичних консультацій, представництва та правової допомоги

● У в'язнів є доступ до документів стосовно їхнього судового провадження або їм дозволено зберігати такі документи при собі без доступу з боку адміністрації установи виконання покарань (правило 53 Правил Мандели).

Чинним КПК України визначено перелік процесуальних документів, які сторона обвинувачення зобов'язана вручити підозрюваному, обвинуваченому у вчиненні кримінального правопорушення.

Кожен підслідний в'язень має право негайно бути поінформованим про причини його ув'язнення та про будь-які звинувачення проти нього (правило 119.1 Правил Мандели)*[3].

● В'язням надаються можливості, час та умови для побачення, спілкування та консультацій з власним адвокатом або з особою, яка надає правову допомогу, без зволікань, підслуховування, цензури та в умовах цілковитої конфіденційності з будь-якого юридичного питання згідно з відповідним національним законодавством. **Консультації можуть відбуватися в полі зору, але не в межах чутності співробітників установ виконання покарань (правило 61.1 Правил Мандели)*[2; 4; 3].**

● Якщо підслідний в'язень не має власного адвоката, він має право, щоб адвокат був призначений йому судовим або іншим органом влади у всіх випадках, коли цього вимагають інтереси правосуддя, та без оплати з боку підслідного в'язня, якщо він не має достатніх коштів для оплати. Відмова в доступі до адвоката підлягає невідкладному розгляду незалежним органом (правило 119.2 Правил Мандели).

● В'язні повинні мати доступ до ефективної державної правової допомоги. У випадках, коли в'язні не розмовляють місцевою мовою, адміністрація установи виконання покарань сприяє доступу до послуг незалежного компетентного перекладача (правило 61 Правил Мандели).

* Примітка укладачів. Також див. ст. 42 КПК України.

* Примітка укладачів. Також див. ст. 8 та ст. 110 КВК України, ст. 9 та ст. 12 ЗУ «Про попереднє ув'язнення», ст. 46 КПК України.

ТЕСТИ НА ЗАКРІПЛЕННЯ ЗНАНЬ З ТЕМИ 7

Завдання 1.

Ув'язнений О. звернувся до адміністрації слідчого ізолятора з проханням дозволити зберігати в камері документи, що стосуються його кримінального провадження. Адміністрація відмовила, аргументуючи це тим, що переглядати документи, які стосуються його кримінальної справи, він може на побаченнях з адвокатом.

Оцініть ситуацію з позицій міжнародних стандартів.

- а) адміністрація повинна дозволити зберігати документи в камері без обмежень;
- б) документи зберігає адвокат особи, він може звернутись до адміністрації, якщо в його клієнта є право мати доступ до них;
- в) адміністрація не зобов'язана надавати доступ до документів, крім випадку підготовки до апеляції;
- г) адміністрація повинна зберігати документи як інші речі засудженого, за потреби видаючи окремі з них на ознайомлення.

Завдання 2.

Рішенням начальника установи в суботу засудженого К., який перебував у стані алкогольного сп'яніння, було поміщено до дисциплінарного ізолятора на одну добу.

У неділю після обіду до установи прибув його адвокат і став вимагати побачення із засудженим для надання правової допомоги. За відсутності начальника відповідальні в установі пояснили, що засуджений все ще перебуває у стані сп'яніння, поводить себе неадекватно і тому до завершення доби в ізоляторі зустріч не може відбутися. Адвокат подав скаргу до міжрегіонального управління.

Чи відповідають міжнародним стандартам дії представників адміністрації?

- а) дії правильні, оскільки засуджений становив небезпеку для оточення;
- б) дії неправильні, оскільки працівники адміністрації зобов'язані забезпечити право засудженого на побачення з адвокатом;
- в) дії неправильні, адвокату повинні були запропонувати інший час для побачення;
- г) дії правильні, таке добове тримання в ДІЗО є превентивною мірою і побачення обґрунтовано обмежуються.

Завдання 3.

Засуджений Д. звернувся до адміністрації установи з проханням організувати зустріч з його адвокатом для підготовки позову до ЄСПЛ. Адміністрація організувала зустріч, але після неї провела спілкування із

7. Доступ в'язнів до юридичних консультацій, представництва та правової допомоги

засудженим щодо змісту скарги, яку він повідомляв лише адвокату. Засуджений вважає, що їхню розмову було підслухано, можливо, тими, хто перебував у коридорі за дверима.

Яке з тверджень відповідає міжнародним стандартам?

- а) наявність працівника охорони за дверима – вимога безпеки, що не порушує конфіденційність;
- б) засуджений або його адвокат має довести порушення конфіденційності;
- в) юридичні консультації можуть відбуватися в межах видимості персоналу, без можливості слухати зміст розмови;
- г) добровільне бажання адміністрації виправити порушення прав важливіше за конфіденційність.

Завдання 4.

У виправну колонію потрапив М., громадянин Непалу. Права йому були доведені англійською мовою, деякі слова якої М. розумів. Коли він втрапив у конфлікт і розпочалось дисциплінарне провадження, М. попросив надати йому перекладача. Адміністрація після з'ясування ситуації повідомила, що може знайти перекладача лише зі знанням англійської мови, адже його рідна мова надто малопоширена.

Який із запропонованих варіантів дій персоналу НЕ відповідає міжнародним стандартам?

- а) пошукати непрофесійного знавця мови, що близька до рідної мови засудженого;
- б) запропонувати перекладача однієї з мов ООН або іншої мови, яку засуджений частково розуміє, на вибір засудженого;
- в) надати перекладача з мови, якою засуджений підписав пам'ятку про ознайомлення з правами;
- г) звернутися за допомогою до консульства необхідної країни.

Завдання 5.

Ув'язнений Н. попросив надати йому ручку і папір, щоб готуватись до судового розгляду. Адміністрація установи відмовила йому, зазначивши, що на це немає коштів і взагалі надання письмового приладдя – функція сторони захисту.

Який із запропонованих варіантів дій персоналу СІЗО НЕ відповідає міжнародним стандартам?

- а) запропонувати ув'язненому купити письмове приладдя за рахунок грошей, які є на його особовому рахунку;
- б) запропонувати в'язню зателефонувати родичам, щоб вони передали письмове приладдя;
- в) надати в'язню письмове приладдя за рахунок установи;
- г) пояснити, що надання письмового приладдя для в'язнів не входить до компетенції адміністрації.

Список використаних джерел

1. Керівництво з застосування Правил Нельсона Мандели: впровадження переглянутих мінімальних стандартних правил ООН поводження з в'язнями. URL: <https://www.osce.org/files/f/documents/5/4/491854.pdf>.

2. Кримінально-виконавчий кодекс України. *Офіційний вебпортал парламенту України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-15#Text>.

3. Кримінальний процесуальний кодекс України: Кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI: станом на 1 серп. 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.

4. Про попереднє ув'язнення: Закон України від 30.06.1993 № 3352-XII: станом на 1 січ. 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3352-12#Text>.

8.

ДИСЦИПЛІНАРНІ

САНКЦІЇ

ТА ПРОЦЕДУРИ В УВП

- Для підтримання дисципліни і порядку застосовується не більше обмежень, ніж потрібно для забезпечення безпечного утримання під вартою в'язнів, безпечного функціонування в'язниці та впорядкованого життя в громаді (правило 36 Правил Мандели).

- Адміністрації установ виконання покарань забезпечують пропорційність між дисциплінарним стягненням та проступком, з яким його встановлено, та ведуть облік усіх накладених дисциплінарних стягнень (правило 39 Правил Мандели).

- У випадку, якщо порушення дисципліни карається як злочин, в'язні мають право на всі гарантії захисту, що застосовуються до кримінального провадження, у тому числі безперешкодний доступ до адвоката (правило 41 Правил Мандели).

Правила щодо дисциплінарних процедур

- Будь-яка заява про дисциплінарний проступок в'язня має невідкладно доводитися до відома компетентного органу, який має розслідувати її.

- В'язнів мають інформувати без зайвої затримки зрозумілою для них мовою про характер звинувачень, які висуваються, і надавати їм достатньо часу та засобів для підготовки свого захисту.

- В'язням дозволяється захищати себе особисто або з використанням правової допомоги, коли цього вимагають інтереси правосуддя, зокрема у справах, які стосуються звинувачення у серйозних дисциплінарних проступках.

- Якщо в'язні не розуміють або не говорять мовою, яка застосовується під час дисциплінарного слухання, їм безплатно має допомагати компетентний перекладач.

- В'язні повинні мати можливість вимагати судового перегляду накладених на них дисциплінарних стягнень.

Заборони у застосуванні дисциплінарних санкцій

- Адміністрації в'язниць не повинні накладати стягнення за будь-яку поведінку ув'язненої особи, яка вважається прямим наслідком її психічної хвороби або розумової відсталості (правило 39 (3) Правил Мандели, ст. 132 КВК України).

У жодному разі до в'язня не застосовується стягнення двічі за одне й те саме діяння (правило 63 ЄПП, ст. 134 КВК України).

● За жодних обставин обмеження чи дисциплінарні стягнення не можуть бути рівнозначними тортурам або іншим жорстоким, нелюдським або таким, що принижують гідність, видам поведження чи покарання.

Забороняються, зокрема, такі методи:

- (a) одиночне ув'язнення на невизначений час;
- (b) подовжене одиночне ув'язнення;
- (c) поміщення в'язня в темну або постійно освітлену камеру;
- (d) тілесні покарання або зменшення раціону та питної води в'язня;
- (e) колективне покарання (правило 43 Правил Мандели).

● Засоби обмеження рухомості ніколи не мають застосовуватися як стягнення за дисциплінарні проступки (правило 43 Правил Мандели).

● Покарання не повинно передбачати повну заборону контактів з родиною (правило 60.4 ЄПП).

ТЕСТИ НА ЗАКРІПЛЕННЯ ЗНАНЬ З ТЕМИ 8

Завдання 1.

Засуджений К. відмовився від виконання вимоги ЧПНУ щодо виконання фізичної зарядки за розпорядком дня. За цим фактом до засудженого був застосований захід стягнення у виді суворої догани з урахуванням попередньої поведінки засудженого і його стягнень. Засуджений звернувся до керівництва міжрегіонального управління зі скаргою, оскільки вважає, що примус до виконання фізичної зарядки є порушенням його прав. У матеріалах перевірки зазначено, що засуджений фізично здоровий і не має протипоказань стосовно фізичних вправ.

Чи відповідають міжнародним стандартам дії представників адміністрації щодо накладення дисциплінарного стягнення на засудженого?

а) дії правильні, оскільки виконання фізичної зарядки є обов'язковою частиною розпорядку дня у виправних установах, якщо немає медичних протипоказань;

б) дії неправильні, оскільки працівники адміністрації повинні спочатку попередити про можливість накладення дисциплінарного стягнення, а у разі подальшої відмови виконувати фізичну зарядку накласти стягнення;

в) дії правильні, оскільки він повинен був виконувати фізичну зарядку, а потім, у разі незгоди виконувати в подальшому, повідомити про це адміністрації установи виконання покарань;

г) дії щодо накладення дисциплінарного стягнення неправильні, оскільки засуджений не вчинив порушення режиму виконання та відбування покарання.

Завдання 2.

Під час проведення поіменної перевірки черговим помічником начальника установи у засудженого К. були виявлені ознаки алкогольного сп'яніння. Після проведення медичного тесту факт наявності алкоголю в крові був підтверджений. До засудженого застосували дисциплінарне стягнення у виді поміщення до дисциплінарного ізолятора. Засуджений К. звернувся зі скаргою до прокурора на незаконність накладення стягнення. Свою скаргу засуджений мотивував тим, що раніше до дисциплінарної відповідальності не притягався і постанова начальника установи не була погоджена зі спостережною комісією.

Чи правомірно застосоване дисциплінарне стягнення?

а) ні, засуджений не мав дисциплінарних стягнень і необхідно було обрати менш суворе;

8. Дисциплінарні санкції та процедури в УВП

б) ні, вживання алкоголю засудженими є ознакою прорахунку адміністрації, тому обране стягнення надмірно суворе;

в) так, вживання алкоголю в місцях позбавлення волі є грубим порушенням режиму, тому передбачає застосування лише найсуворішого стягнення;

г) так, вживання спиртних напоїв є злісним порушенням режиму, тому за відсутності інших обставин таке стягнення правомірне.

Завдання 3.

За грубе порушення режиму постановою начальника виправної колонії засудженому Н. було відмовлено в наданні тривалого побачення, натомість запропоновано можливість заміни його короткостроковим. На звернення його адвоката до адміністрації виправної колонії остання повідомила, що застосування такого заходу позитивно впливає на регулювання поведінки засудженого, а зв'язок із зовнішнім світом (з родичами) можна підтримувати і на короткостроковому побаченні без розмежувального скла.

Чи правильно діяла адміністрація установи виконання покарань?

а) так, адміністрація може відступати від встановлених процедур з метою необхідності дотримання правопорядку в установі;

б) ні, такі питання необхідно погодити з вищим керівництвом;

в) ні, адміністрація не може відступати від дисциплінарної процедури, визначеної законодавством;

г) так, відступ від дисциплінарних процедур можливий на підставі оцінки ризику протиправної поведінки засудженого.

Завдання 4.

У камері дисциплінарного ізолятора, де засуджений відбував дисциплінарне стягнення, о 20.00 вийшло з ладу освітлення. Засуджений вимагав відновити освітлення або перевести в іншу освітлену камеру. На його вимогу черговий помічник начальника установи повідомив засудженому, що до завтрашнього дня він перебуватиме в цій камері – до моменту прибуття електрика. Зважаючи на те, що вже вечірній час, світло йому не потрібно.

Чи правомірні дії чергового помічника начальника установи?

а) черговий помічник начальника установи повинен перевести засудженого в освітлену камеру або іншим чином забезпечити доступ до світла;

б) черговий помічник начальника установи повинен викликати спеціаліста, який виправить проблему, і цим обмежитись, оскільки питання щодо зміни камери виходить за межі його компетенції;

в) черговий помічник начальника установи повинен дати засудженому команду «відбій»;

г) черговий помічник начальника установи повинен звільнити засудженого з ДІЗО, оскільки доступ до світла є важливим правом засудженого.

Завдання 5.

За бійку засудженому К. призначили дисциплінарне стягнення – тримання в дисциплінарному ізоляторі на 7 діб. Під час перебування у дисциплінарному ізоляторі засуджений звернувся до адміністрації установи виконання покарань з проханням надати йому можливість поспілкуватись по відеозв'язку з батьком, який важко хворіє. Засуджений повідомив, що дисциплінарне порушення він вчинив у нервовому стані, адже тривалий час переживає за здоров'я батька. Адміністрація перевірила – батько засудженого дійсно має тяжку хворобу у стадії загострення.

Який з наступних варіантів дій адміністрації виправної колонії НЕ відповідає міжнародним стандартам?

- а) запропонувати засудженому написати листа;
- б) надати засудженому телефонну розмову або відеодзвінок з хворим родичем як виняток;
- в) звільнити засудженого з дисциплінарного ізолятора достроково;
- г) вказати, що телефонні розмови по відеозв'язку для осіб, які перебувають у дисциплінарному ізоляторі, заборонені.

Завдання 6.

Засудженого К. у день народження помітили у стані алкогольного сп'яніння, до того ж він курих у житловому корпусі. Його покарали правами начальника відділення соціально-психологічної служби (за паління в недозволеному місці) та правами начальника установи виконання покарань (за вживання алкогольних напоїв). Засуджений звернувся до представників правозахисної організації з метою роз'яснення правомірності дій адміністрації установи виконання покарань щодо застосування до нього дисциплінарних стягнень.

Оцініть ситуацію з позиції міжнародних стандартів.

- а) дії адміністрації правомірні, оскільки засуджений вчинив два порушення: вживання алкоголю і паління в невстановленому місці;
- б) ці два порушення взаємопов'язані, і обґрунтованим є застосування одного стягнення з урахуванням сукупності порушень дисципліни;
- в) начальник відділення не мав права застосовувати стягнення;
- г) враховуючи поважну обставину (день народження), достатнім було б застосування попередження до засудженого.

Завдання 7.

Засуджений Ю. в житловому приміщенні лаявся спочатку серед засуджених, потім – серед представників адміністрації, які прибули для припинення його порушення. За це до засудженого було застосоване дисциплінарне стягнення у виді поміщення в ДІЗО. Його адвокат оскаржив рішення адміністрації. Він мотивував це тим, що засуджений має психічне захворювання, у нього раптово виникають прояви агресивної поведінки і неможливо стримати свої емоції. На момент вчинення дрібного хуліганства Ю. зазнав цькування з боку інших засуджених і намагався таким чином захистити себе.

Оцініть ситуацію з позиції міжнародних стандартів.

- а) дії адміністрації обґрунтовані, адже засуджений вчинив серйозне порушення режиму тримання;
- б) обставини, які навів адвокат, спрямовані на зловживання правами засудженого і не мають бути взяті до уваги;
- в) рішення про застосування дисциплінарного стягнення однозначно необґрунтоване і має бути скасоване;
- г) ситуація має бути переглянута із залученням представника медичної частини або іншого компетентного медичного фахівця.

Список використаних джерел

1. Керівництво з застосування Правил Нельсона Мандели: впровадження переглянутих мінімальних стандартних правил ООН поводження з в'язнями. URL: <https://www.osce.org/files/f/documents/5/4/491854.pdf>.
2. Кримінально-виконавчий кодекс України. *Офіційний вебпортал парламенту України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-15#Text>.

9. ОДИНОЧНЕ УВ'ЯЗНЕННЯ (ТРИМАННЯ)

Одиночне тримання* розглядається таким протягом тримання в окремому приміщенні понад 22 години на добу без змістовних контактів з людьми. Подовжене одиночне тримання стосується одиночного тримання упродовж відрізка часу, що перевищує 15 днів поспіль (правило 44 Правил Манделі).

- Одиночне тримання перешкоджає реабілітації, котра є кінцевою метою пенітенціарних систем.
- Одиночне тримання може спричинити серйозні психологічні, а іноді й фізіологічні негативні наслідки. **Негативні наслідки для здоров'я можуть мати місце вже після декількох днів одиночного тримання, і ризик зростає з кожним наступним днем, проведеним у таких умовах.** Основною негативною особливістю одиночного тримання є те, що воно зменшує змістовні соціальні контакти до рівня соціального та психологічного стимулу, який для багатьох буде недостатнім для підтримання позитивного стану здоров'я та самопочуття (Стамбульська заява про використання та наслідки одиночного ув'язнення).
- Заборони та обмеження одиночного тримання діють незалежно від того, застосовується цей захід як дисциплінарне стягнення чи для інших цілей (правило 37 (d), 43, 44 Правил Манделі).

Заборони під час застосування одиночного тримання

Забороняється використання одиночного тримання для в'язнів з проблемами психічного здоров'я, враховуючи їхню знижену розумову працездатність і те, що одиночне тримання часто призводить до серйозного загострення наявних проблем із психічним здоров'ям (Стамбульська заява про використання та наслідки одиночного тримання; Звіт Спеціального доповідача з питань тортур, А/66/268; Звіт Спеціального доповідача з питань тортур, А/68/295). Заборонено застосовувати одиночне тримання та подібні заходи у випадках, пов'язаних із жінками та дітьми (правило 45 (2) Правил Манделі).

* Примітка укладачів. Одиночне тримання допускається у пенітенціарних системах як винятковий захід безпекового, медичного чи іншого характеру. Міжнародні стандарти встановлюють суттєві обмеження його застосування, що вимагає особливої компетенції в'язничного персоналу.

КЗК рекомендує заборонити послідовні дисциплінарні покарання, які призводять до безперервного періоду одиночного тримання, що перевищує максимальний строк. Спеціальний доповідач ООН з питань тортур також зазначив, що заборона повинна охоплювати «часто поновлювані заходи дозволеного одиночного тримання, що рівнозначні подовженому ув'язненню» (Доповідь Спеціального доповідача з питань тортур, А/68/295)*.

Якщо одиночне тримання використовується навмисно для таких цілей, як покарання, залякування, примус, отримання інформації чи зізнання, або з будь-якої причини, що пов'язана з дискримінацією, і якщо викликані при цьому біль або страждання є серйозними, то воно рівнозначне катуванню (Доповідь Спеціального доповідача з питань тортур, А/68/295).

Процедурні гарантії під час одиночного тримання

- Одиночне тримання застосовується як останній засіб лише у виняткових випадках упродовж якомога коротшого проміжку часу за умови незалежного перегляду і лише з дозволу компетентного органу. Одиночне тримання не призначається на підставі вмотивованого рішення суду щодо конкретного в'язня (правило 45 (1) Правил Мандели).
- Застосування одиночного тримання має ретельно документуватись в особовій справі в'язня [1, с. 124].
- Ізоляція керівників або активних членів злочинних організацій використовується з метою обмеження негативного впливу на інших в'язнів у всіх типах установ виконання покарань*.

* Примітка укладачів. Важливо контролювати недопущення технології «карусель», про яку чітко знає КЗК та звертає особливу увагу (коли особа перебуває в одиночній камері визначений термін, після цього на день виходить і знову отримує стягнення (часто незначне), згідно з яким знову поміщається в одиночне тримання).

* Примітка укладачів. Таких осіб потрібно тримати з особливим контролем: регулярно переглядати потребу одиночного тримання, планувати додаткові заходи психолога; шукати можливості більшої соціалізації та фізичної активності: контакти з рідними, збільшення часу прогулянки.

● Фактичне одиночне тримання за медичними показаннями використовується до в'язнів з інфекційними захворюваннями та осіб з важкими психічними захворюваннями, які становлять небезпеку для оточення*.

Пом'якшення негативного впливу одиночного тримання

● Адміністрації установ виконання покарань повинні докладати максимум зусиль для **зменшення можливого негативного впливу одиночного тримання шляхом створення альтернативних соціальних контактів та забезпечення компенсаційних заходів після закінчення періоду ізоляції.**

● Потрібно робити все можливе для того, щоб дати можливість особам, які перебувають в одиночній камері, брати участь в інших аспектах в'язничного життя, які включають трудову, освітню та оздоровчу діяльність [1, с. 125].

* Примітка укладачів. В Україні існує суперечлива практика довгострокового одиночного тримання засуджених до довічного позбавлення волі, які через свій насильницький характер і психічні розлади становлять ризик заподіяння шкоди іншим. Їх потрібно не забувати направляти на лікування як усередині установи, так і за межі. Неприпустимо, щоб таких людей «забували» в їхніх де-факто медичних проблемах; також активно пропонувати читання, бесіди з психологом тощо.

ТЕСТИ НА ЗАКРІПЛЕННЯ ЗНАНЬ З ТЕМИ 9

Завдання 1.

Засуджений Н. створив конфліктну ситуацію з іншими засудженими, і його помістили в окрему камеру терміном 30 днів з метою забезпечення безпеки. Після закінчення цього терміну засуджений був залишений у цій камері, оскільки адміністрація виправної колонії вважала, що небезпека для засудженого не минула, і начальник ще раз прийняв рішення про тримання в окремій камері. Під час візиту до виправної колонії представник Офісу Омбудсмана вказав, що дії адміністрації колонії неправомірні, бо тримання засудженого в одиночній камері тривалий час можна охарактеризувати як катування.

Чи відповідають дії адміністрації міжнародним стандартам?

а) так, оскільки адміністрація установи має повноваження щодо одиночного утримання без обмеження часу для забезпечення його безпеки;

б) так, оскільки адміністрація має право ізолювати засудженого в окремій камері на визначений строк з можливістю вмотивовано його продовжити;

в) так, оскільки адміністрація може відходити від норм законодавства з метою забезпечення безпеки особи;

г) ні, безперервне ізольоване тримання засудженого більше 30 діб як індивідуальні заходи безпеки порушує міжнародний стандарт та національне законодавство.

Завдання 2.

Засудженого М. помістили до приміщення камерного типу на строк три місяці. Спочатку засуджений утримувався в камері з іншим засудженим К., щодо якого було аналогічне рішення. Через місяць засудженого К. перевели до звичайного житлового приміщення у зв'язку із закінченням строку стягнення. М. залишився в камері сам, оскільки інших засуджених у ПКТ не було. Засуджений М. після перебування в приміщенні камерного типу на самоті поскаржився на адміністрацію виправної колонії через своє одиночне тримання.

Чи відповідає така ситуація Правилам Мандели?

а) так, оскільки перебування засудженого в приміщенні камерного типу є законним дисциплінарним заходом;

б) ні, оскільки утримання однієї особи одиночно понад 15 днів суперечить стандартам;

в) ні, необхідно вирішити питання розміщення ще однієї особи в ПКТ, необхідно перевести когось із дисциплінарного ізолятора;

г) ні, проте ситуація одиночного перебування зумовлена об'єктивними обставинами (відсутність інших засуджених у ПКТ) і не потребує коригування.

Завдання 3.

Засудженого М. помістили до дисциплінарного ізолятора на строк 10 діб. Під час відбування дисциплінарного стягнення він вчинив ще одне злісне порушення встановленого порядку відбування покарання. За вчинений факт порушення його новий термін перебування в дисциплінарному ізоляторі становив також 10 діб. Весь цей час він утримувався один. М. звернувся до адвоката, мотивуючи це тим, що він утримується в ДІЗО 20 днів один, хоча відповідно до КВК максимальний термін тримання становить 14 діб.

Чи відповідає така ситуація Правилам Манделі?

а) так, оскільки тримання в дисциплінарному ізоляторі є законним дисциплінарним заходом та може призначатись до 14 діб за злісне порушення режиму тримання;

б) ні, оскільки застосування дисциплінарного стягнення у виді безперервного тримання в ДІЗО понад 14 днів суперечить національному законодавству та міжнародним стандартам;

в) так, якщо адміністрація вважає, що засуджений може становити загрозу для інших засуджених;

г) ні, проте як виняток може бути застосовано до засуджених, які вчинили серйозне порушення під час перебування в дисциплінарному приміщенні.

Завдання 4.

16-річна ув'язнена утримується у слідчому ізоляторі. Адміністрація установи помістила її в окрему камеру, тому що інших неповнолітніх дівчат у слідчому ізоляторі немає. На такі дії адміністрації батьки поскаржились керівництву міжрегіонального управління, оскільки неповнолітня протягом тривалого часу перебуває сама в камері.

Чи відповідають такі дії адміністрації Правилам Манделі?

а) так, оскільки за законодавством адміністрація зобов'язана окремо тримати і неповнолітніх, і жінок;

б) ні, оскільки необмежене в часі одиночне тримання заборонено;

в) так, якщо ув'язнені не заперечують проти таких умов;

г) так, якщо з цією ув'язненою щодня спілкуються соціальні працівники.

Завдання 5.

В ув'язненого С. минулого місяця виявлено туберкульоз активної форми. З метою безпеки інших засуджених С. ізолювали до окремої камери, де він утримується сам, оскільки інших ув'язнених з таким

9. **Одиночне ув'язнення (тримання)**

захворюванням немає. Під час перевірки слідчого ізолятора представником прокуратури ув'язнений поскаржився на таке рішення адміністрації, вважаючи це одиночним триманням і вимагаючи його переведення до інших ув'язнених.

Чи відповідають такі дії адміністрації Правилам Мандели?

- а) ні, оскільки адміністрація зобов'язана вживати заходів з профілактики інфекційних захворювань;
- б) так, якщо вирішується питання його направлення до спеціалізованого лікувального закладу;
- в) так, якщо інші ув'язнені проти утримуватися разом із цією особою;
- г) так, якщо він перебуває в загальній камері в медичній масці.

Завдання 6.

Ув'язненого К. було поміщено в тримісну камеру з поліпшеними умовами тримання (платну камеру) в СІЗО. Через місяць ув'язнений К. негативно налаштував проти себе інших осіб, які утримувались з ним у камері, постійно вступав з ними в конфлікти, відмовлявся тримати камеру в чистоті. Адміністрація слідчого ізолятора перевела ув'язненого К. до іншої камери з поліпшеними умовами тримання, але і в цьому разі ситуація не змінилась. Тоді для запобігання конфліктів та оскільки він справно платив за проживання, його сусіда помістили в іншу платну камеру, а К. проживав сам протягом 10 місяців. Адвокат ув'язненого К. звернувся до комісії з розгляду скарг на неналежні умови тримання в установі попереднього ув'язнення, мотивуючи свої вимоги тим, що К. тривалий час тримали одиночно. Ув'язнений надав пояснення, що він не просив і не погоджувався на одиночне проживання, рішення про переведення сусідів адміністрація повідомляла.

Оцініть ситуацію за міжнародними стандартами.

- а) це не одиночне ув'язнення, оскільки тримання в камері з поліпшеними умовами тримання є добровільним, а кількість осіб, які там утримуються, визначається адміністрацією слідчого ізолятора;
- б) це одиночне ув'язнення, оскільки утримання понад 15 днів в умовах одиночного тримання суперечить міжнародним стандартам і може визнаватися як катування;
- в) це виняток, що не визнається одиночним ув'язненням, адже він фактично спровокований конфліктами ув'язненого;
- г) це не одиночне ув'язнення, оскільки камера комфортна, там є оплачений інтернет для контактів та гарні умови.

Завдання 7.

Засудженого П. було поміщено в окрему маломісну камеру ПКТ, де він утримувався, оскільки є членом злочинного угруповання і вчиняв тиск на інших засуджених. Рішення адміністрації щодо його одиночного

тримання базувалось на високій вірогідності того, що він продовжить здійснювати негативний вплив на інших засуджених, нав'язуватиме вимоги злочинної субкультури тощо. П. так і перебував в установі 2 роки, рішення про окреме тримання продовжувалося, доки його адвокат не звернувся до ЄСПЛ зі скаргою на одиночне тримання.

Чи правомірні рішення адміністрації виправної колонії?

а) так, оскільки одиночне тримання здійснюється з метою запобігання негативному впливу засудженого на інших засуджених;

б) ні, оскільки утримання понад 15 діб без змістовних контактів є одиночним триманням;

в) так, проте продовження одиночного тримання було обґрунтоване поважними причинами;

г) ні, його необхідно було помістити не в одиночну камеру, а в дільницю посиленого контролю.

Список використаних джерел

1. Керівництво з застосування Правил Нельсона Мандели: впровадження переглянутих мінімальних стандартних правил ООН поводження з в'язнями. URL: <https://www.osce.org/files/f/documents/5/4/491854.pdf>.
2. Кримінально-виконавчий кодекс України. *Офіційний вебпортал парламенту України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-15#Text>.
3. Про затвердження Правил внутрішнього розпорядку слідчих ізоляторів Державної кримінально-виконавчої служби України : наказ Міністерства юстиції України від 14.06.2019 № 1769/5 : станом на 29 серп. 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0633-19#Text>.
4. Про затвердження Правил внутрішнього розпорядку установ виконання покарань : наказ Міністерства юстиції України від 28.08.2018 № 2823/5 : станом на 7 верес. 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1010-18#Text>.

10. ОБШУКИ В'ЯЗНІВ, ВІДВІДУВАЧІВ ТА КАМЕР

10. Обшуки в'язнів, відвідувачів та камер

- Співробітникам пенітенціарної установи необхідно проводити обшуки в'язнів та їхніх камер для забезпечення безпеки всіх осіб, які перебувають на території в'язниці, у тому числі співробітників. Обшуки необхідні для запобігання незаконному пронесенню заборонених предметів до в'язниці, таких як наркотики, зброя чи інші предмети, які можуть завдати шкоди або які можуть допомогти втекти з в'язниці. **Виявляючи під час обшуків заборонені предмети, органи влади також можуть знизити рівень незаконної торгівлі, що відбувається у в'язницях.** Крім того, обшуки можуть виконувати важливу профілактичну функцію проти таємного пронесення заборонених предметів.

- Обшуки проводяться у такий спосіб, щоб забезпечувати повагу до людської гідності та недоторканності особистого життя людини, яку обшукують, а також дотримуватися принципів пропорційності, законності та необхідності (правило 50 Правил Мандели)*[2; 4; 3; 5; 6]. Принципи необхідності та пропорційності передбачають, що обмеження прав осіб мають бути максимально обґрунтованими та здійснюватися тільки в найнеобхідніших випадках, коли існує реальна загроза безпеці або коли є вагомі підстави підозрювати, що конкретний в'язень приховує заборонені предмети.

- Співробітники установи виконання покарання та СІЗО повинні чітко визначити конкретну мету кожного обшуку та обрати найбільш необхідний метод для досягнення цієї мети. Вони повинні оцінити, чи ґрунтуються їхні рішення на реальному конкретному ризику, та проаналізувати, чи не можуть їхні дії бути результатом впливу стереотипів щодо певних категорій в'язнів.

- Гарантії забезпечення необхідності та пропорційності обшуків, які викладені в Правилах Мандели, мають застосовуватися однаковою мірою до в'язнів, персоналу та відвідувачів.

- З метою підзвітності адміністрація установи виконання покарань повинна вести облік випадків проведення обшуків, зокрема обшуків з роздяганням, обшуків з обстеженням порожнин тіла та обшуків

* Примітка укладачів. Також див. ст. 102 КВК України; ПВР УВП; ПВР СІЗО; наказ МЮ № 86/5-ДСК від 02.11.2020; наказ МЮУ № 30/5-ДСК від 22.04.2016.

камер. У записах мають міститися дані про причини таких обшуків, осіб, які їх проводили, та результати обшуків (правило 51 Правил Мандели; ч. 6 ст. 102 КВК України; наказ МЮ №30/5-ДСК від 22.04.2016).

Особисті обшуки

● В'язням завжди слід надавати можливість повідомити про наявність схованих предметів або передати їх перед проведенням обшуку, і їм також слід чітко пояснювати, що у них є така можливість. Відповідно до принципів законності, необхідності та пропорційності, якщо в'язень відмовляється проходити особистий обшук, використання сили для проведення обшуку повинно бути крайнім заходом після того, як були застосовані інші заходи. До цих заходів належать методи зменшення напруження, такі як надання засудженим певного часу для обміркування можливостей вибору або часу, щоб домовитися про поступливість.

В установах виконання покарання практикуються три основні види обшуку тіла:

- ручний (поверхневий) обшук;
- обшук з роздяганням;
- обшук з обстеженням порожнин тіла (інтрузивний обшук).

Обшуки з роздяганням та обстеженням порожнин тіла повинні проводитися за крайньої необхідності. Це слід розуміти як наявність обґрунтованої підозри, що конкретний в'язень проносить на територію установи заборонений предмет.

● Для обшуків з роздяганням не слід ніколи вимагати, щоб особа, яку обшукують, була в якийсь момент повністю оголеною, аби уникати можливості приниження. Наприклад, **такі обшуки можуть проводитись у два етапи, при цьому одяг з верхньої та нижньої частини тіла знімається окремо по черзі, щоб ув'язнений не мусив бути повністю оголеним перед працівниками пенітенціарної установи** [1, с. 63].

● Особистий обшук повинен проводитися підготовленим працівником тієї самої статі, що і в'язень (правило 52 Правил Мандели).

Обшуки з обстеженням порожнин тіла проводяться винятково кваліфікованими медичними працівниками, але не лікарями установ виконання покарань, для яких важливо збереження довірчих стосунків між лікарем та пацієнтом. Цих працівників також треба навчати проводити обшуки з дотриманням стандартів гігієни, охорони здоров'я та безпеки (правило 52 Правил Мандели).

- Обшук з роздяганням та обшук з обстеженням порожнин тіла повинні проводитись у пристосованих санітарних умовах при зачинених дверях у приміщенні поза полем зору інших в'язнів або співробітників. Використання штор та інших методів екранування у відчиненій кімнаті може бути більш доречним, ніж зачинені двері. Сама кімната чи зона для проведення обшуку не повинні розташовуватися в ізольованій секції пенітенціарної установи.

- Адміністраціям установ виконання покарань рекомендується розробляти та використовувати альтернативи особистим обшукам (ручні та стаціонарні металодетектори, рентгенографи, натреновані на пошук заборонених речовин службові собаки). Як альтернативу **КЗК пропонує, що «якщо є обґрунтовані підстави підозрювати в'язня у спробі незаконного пронесення наркотиків до установи, то його можна помістити в окрему камеру на 2–3 доби, що є достатнім часом, щоб усі сторонні предмети могли вийти з тіла природним шляхом»**[7].

Обшуки житлових приміщень в'язнів

- Обшуки камер через відсутність безпосереднього огляду тіла є менш принизливим методом виявлення заборонених предметів порівняно з інтрузивними особистими обшуками.

- Проводячи обшуки камери або речей в'язня, співробітники повинні мати на увазі, що **камера є домом в'язня і його речі можуть**

мати для нього особливе значення. Тому необхідно дбайливо та з повагою ставитися до цього простору і речей*.

- Відповідно для обшуку камер у жіночих в'язницях охоронців чоловічої статі мають супроводжувати охоронці жіночої статі (правило 81 (2) Правил Мандели).

Обшуки відвідувачів, які прибули на побачення

- Відвідувачі не є ув'язненими особами, а отже, на них не поширюються правила поведінки з в'язнями. Це означає, що **їх ніколи не можна змушувати проходити обшуки, навіть незважаючи на те, що керівництво пенітенціарної установи може обмежувати доступ до установи певними правилами.**

- Беручи до уваги важливість побачень з точки зору ресоціалізації засуджених, персонал повинен пам'ятати про те, що негативний досвід через процедури обшуку може завадити бажанню відвідувачів здійснити ще відвідування в майбутньому.

- Адміністрація пенітенціарної установи повинна чітко пояснювати, які предмети відвідувачі можуть мати при собі під час відвідувань і що їм не дозволяється передавати в'язням. Також слід чітко пояснювати про санкції за привезення заборонених предметів. Відвідувачі повинні мати можливість передати будь-які заборонені предмети перед початком обшуку.

- Допуск відвідувачів до установи виконання покарань залежить від згоди відвідувача пройти обшук. **Відвідувач може в будь-який момент відкликати свою згоду, але в цьому випадку установа виконання покарань може відмовити йому в доступі. Однак відмова від обшуку не обов'язково означає, що візит має бути повністю скасований.** Натомість порядок відвідування може бути змінений таким чином, що, наприклад, встановлюються безконтактні побачення, аби відвідувачі та в'язні не мали можливості обмінятися забороненими предметами.

* Примітка укладачів. Недбале ставлення до особистих речей засуджених, їх кидання на підлогу, знищення та псування під час обшуків житлових приміщень може визнаватись принижуваним гідність та жорстоким поведінням.

10. Обшуки в'язнів, відвідувачів та камер

- Слід уникати обшуків відвідувачів з обстеженням порожнин тіла і не проводити такі обшуки щодо дітей (правило 60 Правил Мандели).

Специфіка обшуків відвідувачів, які прибули з професійною метою

- Такі особи (співробітники, надавачі медичних, соціальних послуг, підприємці, адвокати, контролюючі структури та інші) також можуть підлягати перевірці для допуску на територію. Проте, зважаючи на їхні повноваження та роль, процедури обшуку таких осіб мають бути мінімальними.

- Повинна дотримуватися вимога щодо конфіденційності документації осіб, чия таємниця гарантується за професійними стандартами. У разі наявності обґрунтованої підозри в тому, що відвідувач має намір передати в'язню заборонені предмети, адміністрація пенітенціарної установи має право провести обшук цієї особи відповідно до принципів законності, необхідності та пропорційності. З цієї причини **конверти та папки з конфіденційними документами юридичного характеру слід відкривати лише в тому випадку, коли є законні підстави підозрювати, що в них заховані нелегальні або небезпечні предмети. Водночас адміністрація в'язниці за жодних обставин не має читати документи, які знаходяться всередині** [1, с. 74].

Обшуки можуть оцінюватись як приниження гідності та катування

- Обшуки не повинні використовуватися з метою переслідування, залякування чи невиправданого втручання в приватне життя в'язня.

- Обшук може бути принизливим, гнітючим і травмувальним для кожного в'язня. Ця процедура може бути особливо принизливою для тих, хто вперше перебуває в установі виконання покарання; для жінок, особливо якщо вони раніше зазнавали сексуального або гендерно зумовленого насильства; для в'язнів з певними релігійними поглядами або традиціями культури.

- Особисті обшуки є катуванням, коли вони проводяться з наміром заподіяти сильний психічний або фізичний біль чи страждання особі, яку обшуковують. **Ризик тортур та іншого жорстокого поводження є особливо великим, коли обшуки проводяться систематично, коли вони не є вкрай необхідними, коли непропорційно спрямовані на певні групи в'язнів та коли їх проводить представник протилежної статі.**

- Співробітники пенітенціарних установ ніколи не повинні використовувати в'язнів для проведення особистих обшуків або обшуків камер інших в'язнів.

- Обшуки, що проводяться за допомогою собак, можуть зменшити використання інтрузивних обшуків, але вони можуть бути ще більш принизливими та загрозливими*.

- Співробітники пенітенціарної установи перед проведенням будь-якого виду обшуку пояснюють в'язням причини обшуку, а також де і як проводитиметься обшук. Співробітники також повинні стежити за своєю мовою та жестикуляцією перед проведенням та під час обшуку, оскільки ці чинники мають суттєвий вплив на сприйняття в'язнем процедури обшуку. Ввічливе та професійне ставлення під час обшуків і делікатна мова допомагають уникати непотрібних суперечок, що буде на користь як для в'язнів, так і для персоналу в'язниці.

- Усі в'язні повинні мати можливість подати скаргу, якщо вони вважають, що під час процедур обшуку було порушено недоторканність їхнього особистого життя, гідність або права людини.

* Примітка укладачів. Такими визнаються випадки, коли службового собаку залучають до безпосереднього контакту з в'язнем в агресивний спосіб і в'язень не має відчуття свого захисту.

ТЕСТИ НА ЗАКРІПЛЕННЯ ЗНАНЬ З ТЕМИ 10

Завдання 1.

Засуджений В. звернувся зі скаргою до міжрегіонального управління на діяльність адміністрації виправної колонії щодо проведення регулярних обшуків його спального місця. Він вважає такі обшуки проявом тиску й приниження.

Під час перевірки інформації з'ясовано, що обшуки проводилися чотири рази за останній місяць, адміністрація виправної колонії зазначила, що цей засуджений за результатами оцінки останні чотири місяці перебуває на профілактичному обліку як схильний до нападу, тому обшуки його спального місця проводяться з профілактичною метою.

Який із наведених підходів найбільше відповідає міжнародним стандартам поводження з в'язнями, зокрема Правилам Нельсона Манделі?

а) адміністрація має право проводити обшуки в будь-який час, незалежно від кількості або повторюваності;

б) якщо обшук не супроводжується застосуванням сили, його можна проводити без конкретної причини;

в) обшуки повинні мати обґрунтовану мету, яку в загальних рисах варто довести до засуджених;

г) обшуки є стандартною процедурою, тому не потребують пояснення ув'язненим мети та регулярності їх проведення.

Завдання 2.

Засуджений О. звернувся до прокуратури зі скаргою на діяльність адміністрації установи щодо порядку та підстав проведення особистих обшуків. У результаті перевірки було встановлено, що під час поміщення засуджених до ДІЗО співробітники проводять їм особисті обшуки з повним роздяганням, включно з оглядом порожнин тіла. Процедуру проводять зазвичай із залученням лікаря, з дотриманням принципу однієї статі із засудженим.

Чи відповідає підхід проведення таких обшуків вимогам міжнародних стандартів?

а) так, адже обшук може бути з роздяганням та оглядом порожнин тіла, якщо є обґрунтована підозра зберігання заборонених предметів та з дотриманням принципів проведення медичним працівником і «однієї статі»;

б) ні, хоча формально проведення інтрузивних обшуків допустиме, проте в силу їхньої принизливої суті та одиночного

перебування в карцері достатнім було б провести лише обшук з роздяганням;

в) такий обшук можна проводити тільки за вказівкою слідчого судді щодо особи, яка підозрюється у зберіганні заборонених для використання виробів та речовин;

г) ні, обшук ув'язненого може бути тільки поверхневим, без контакту з тілом в'язня.

Завдання 3.

Під час проведення обшуку камери ув'язнений Ю. виявив, що його особисті речі були пошкоджені: особисті листи зім'яті та лежать не на своєму місці, деякі елементи одягу зазнали пошкоджень – розрізана підкладка на куртці. Перевірка встановила, що працівники СІЗО здійснювали обшук у зв'язку з наявністю оперативної інформації про можливе зберігання заборонених предметів.

Чи були правомірними дії співробітників під час обшуку, що призвели до пошкодження особистих речей в'язня?

а) так, адміністрація мала право переглядати особисті листи в'язня та завдавати пошкоджень його одягу, що відповідає меті безпечного середовища;

б) ні, співробітники перевищили межу втручання в право на приватність та власність в'язня;

в) ні, перегляд особистих листів і пошкодження майна в'язнів є неприпустимим і охороняється міжнародними стандартами;

г) так, якщо перегляд особистих листів та пошкодження одягу було задокументоване в матеріалах обшуку.

Завдання 4.

Адміністрація виправної колонії запровадила практику знімання на відео обшуків житлових приміщень для забезпечення прозорості процедури. Відео зберігається на сервері протягом приблизно місяця. Засуджений Ю. оскаржив дії адміністрації установи, мотивуючи це тим, що відеофіксація порушує його право на приватність: на відео знято натільну білизну та інші особисті речі, адміністрація не отримувала дозволу Ю. на це.

Чи відповідає міжнародним стандартам запис обшуку на відео?

а) так, відеофіксація сприяє законності за умови постійного зберігання відео в місці, де воно не може бути оприлюднено безконтрольно;

б) ні, відеофіксація без дозволу засудженого є порушенням права на приватність;

10. Обшуки в'язнів, відвідувачів та камер

в) так, відеофіксація сприяє законності за умови зберігання обмежений термін і неможливості безконтрольного розповсюдження;

г) ні, відеозапис може проводитись тільки під час вилучення у засудженого заборонених предметів.

Завдання 5.

Адміністрація установи виконання покарань отримала оперативну інформацію про те, що в речах дружини засудженого П. чи його неповнолітнього сина, які приїдуть на тривале побачення, можуть будуть приховані гроші, які останні хочуть незаконно передати засудженому П. Дружині і сину, що прибули на побачення, запропонували пройти поверхневий обшук та огляд речей. Повідомлено, що в разі відмови від обшуку та огляду речей їм не дозволять пройти до приміщення для проведення тривалих побачень. Після тривалого побачення у відповідь на дії адміністрації щодо обшуку дружина засудженого П. подала скаргу до прокуратури, у якій висловила незгоду з вимогами адміністрації щодо обшуку її неповнолітнього сина.

Яке твердження відповідає позиції міжнародних стандартів?

а) обшуки неповнолітніх відвідувачів в'язниці проводять за тими самими вимогами, як і інших осіб;

б) адміністрація може лише оглянути речі, без проведення обшуку неповнолітнього;

в) адміністрація, за наявності оперативної інформації, може проводити всі види обшуків щодо неповнолітніх;

г) адміністрація може, за наявності оперативної інформації, проводити обшук неповнолітнього відвідувача, крім інтрузивного.

Завдання 6.

До засудженого М. на тривале побачення прибув брат. Представник адміністрації установи виконання покарань пояснив правила перебування в установі на тривалому побаченні та перелік заборонених предметів, виробів і речовин. На вимогу пройти особистий обшук та огляд речей відвідувач відмовився. Начальник установи виконання покарань своєю чергою заборонив побачення із засудженим.

Чи відповідають дії адміністрації установи виконання покарань міжнародним стандартам?

а) так, особа відмовилась від обшуку, тому їй був заборонений доступ у кімнату побачень;

10. Обшуки в'язнів, відвідувачів та камер

- б) ні, обшукати могли засудженого перед і після побаченням, таким чином заборонені предмети не потрапили б до установи;
- в) ні, адміністрація мала запропонувати безконтактний вид побачення;
- г) ні, обшуку підлягає лише засуджений, який прибуває на тривале побачення, а не його родич.

Список використаних джерел

1. Керівництво з застосування Правил Нельсона Мандели: впровадження переглянутих мінімальних стандартних правил ООН поводження з в'язнями.
URL: <https://www.osce.org/files/f/documents/5/4/491854.pdf>.
2. Кримінально-виконавчий кодекс України. *Офіційний вебпортал парламенту України*.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-15#Text>.
3. Про затвердження Правил внутрішнього розпорядку слідчих ізоляторів Державної кримінально-виконавчої служби України : наказ Міністерства юстиції України від 14.06.2019 № 1769/5 : станом на 29 серп. 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0633-19#Text>.
4. Про затвердження Правил внутрішнього розпорядку установ виконання покарань : наказ Міністерства юстиції України від 28.08.2018 № 2823/5 : станом на 7 верес. 2025 р.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1010-18#Text>.
5. Про затвердження Інструкції з організації та нагляду у спеціальних виховних установах Державної кримінально-виконавчої служби України : наказ Міністерства юстиції України від 02.11.2020 № 86/5-ДСК.
6. Про затвердження Інструкції з організації нагляду за засудженими, які відбувають покарання в установах виконання покарань : наказ Міністерства юстиції України від 22.04.2016 № 30/5-ДСК.
7. Звіт для Уряду Греції за підсумками візиту КЗК до Греції, (СРТ/Inf(2012)1).

11. ВИКОРИСТАННЯ СИЛИ, СПЕЦЗАСОБІВ ТА ЗБРОЇ ЩОДО В'ЯЗНІВ З ПОВАГОЮ ДО ПРАВ ЛЮДИНИ

Динамічна безпека для зменшення напруги і врегулювання потенційних потреб застосування сили

- Хоча механізми забезпечення фізичної охорони та процедурних заходів безпеки є «необхідними елементами будь-якої в'язниці, вони по самій своїй суті недостатні. Безпека також залежить від співробітників групи швидкого реагування, які контактують та знають в'язнів; співробітників, які розвивають позитивні стосунки між персоналом та в'язнями; співробітників, які знають про те, що відбувається у в'язниці; від справедливого ставлення до в'язнів; та від співробітників, що опікуються тим, щоб в'язні були зайняті конструктивною та цілеспрямованою діяльністю, яка сприяє їхній майбутній ресоціалізації» [4, с. 86].

Контактування з в'язнями та знайомство з ними може дозволяти співробітникам передбачати та краще бути готовими до ефективного реагування на будь-який інцидент, який може загрожувати безпеці пенітенціарної установи та безпечності її персоналу і в'язнів. Цей метод безпосередньої взаємодії з в'язнями називають динамічною безпекою. Динамічні підходи до безпеки передбачають активну й часту взаємодію між співробітниками пенітенціарної установи та в'язнями. Це дозволяє персоналу спостерігати за в'язнями та збирати інформацію. **Така постійна взаємодія забезпечує можливість помітити попереджувальні сигнали про можливі інциденти та дозволяє співробітникам пенітенціарної установи передбачати появу проблем, щоб завчасно їм запобігти. Такий підхід також означає, що на момент інциденту співробітники пенітенціарної установи вже досить добре знають кожного із в'язнів і мають змогу ефективно відреагувати на ситуацію [3, с. 86–87].**

- Окрім внесення запису про використання сили або спецзасобів, адміністрації пенітенціарних установ повинні також вести та аналізувати статистику за категоріями щодо використання таких засобів. Також кожного разу, коли застосовується засіб обмеження рухомості, слід також проводити процедуру підсумкового обговорення. Обговорення думки в'язня під час таких процедур є також гарним методом роботи [5, с. 93].

Вимоги щодо застосування засобів обмеження рухомості*

● Міжнародне право дозволяє застосовувати засоби обмеження рухомості лише в дуже рідкісних випадках, які детально викладені у Правилі 47. Будь-яке використання засобу обмеження рухомості повинно відповідати принципам законності, необхідності та пропорційності. Такий засіб має використовуватися у крайньому разі, коли інші методи не дають результату. Якщо можна, натомість органи влади повинні використовувати механізми зменшення напруження, посередництва та альтернативного вирішення спорів (див. 38 (1) Правил Мандели).

Принципи застосування кайданків (правило 48 Правил Мандели)* [1; 8; 13; 12; 11]:

(а) вони мають застосовуватися лише тоді, коли жодна інша менш сувора форма контролю не буде ефективною для усунення ризиків, пов'язаних із пересуванням без обмежень*;

(б) це є найменш жорстоким методом, що є необхідним і реально доступним для контролю за рухом в'язня, зважаючи на рівень та характер ризиків*;

(с) кайданки застосовуються лише протягом необхідного періоду часу і мають бути зняті якомога швидше після зникнення ризиків, пов'язаних із пересуванням без обмежень*.

● Засоби обмеження рухомості повинні застосовуватися таким чином, щоб мінімізувати, у міру можливості, біль, який виникає внаслідок їхнього застосування. Засоби обмеження рухомості слід знімати якомога швидше. Їх ніколи не слід використовувати або продовжувати час їхнього використання як покарання.

* Примітка укладачів. Передусім в українських умовах такими засобами є кайданки (наручники).

* Також див. правило 68.3 ЄПП, ст. 106 КВК України, ст. 42 ЗУ «Про Національну поліцію», ст. 15 ЗУ «Про Національну гвардію України», розд. XXVI ПВР УВП.

* Примітка укладачів. Принцип необхідності у застосуванні кайданків.

* Примітка укладачів. Принцип пропорційності у застосуванні кайданків.

* Примітка укладачів. Тут наводиться ще один аспект принципу необхідності та одна зі сторін принципу законності. Іншою стороною є застосування у чітких випадках, визначених законом, визначеними посадовими особами у спосіб, визначений законом.

11. Використання сили, спецзасобів та зброї щодо в'язнів з повагою до прав людини

- Якщо кайданки надягнуті, до в'язнів не слід застосовувати жодних інших засобів сили, за винятком тих випадків, коли в'язні все ще становлять безпосередню та серйозну загрозу, яку не можна стримати менш крайніми заходами.

- Деякі засоби обмеження рухомості за своєю суттю є принизливими і викликають біль, тоді як інші створюють ризик заподіяння тілесного ушкодження залежно від того, чому і як вони використовуються. Якщо такі інструменти навмисно застосовуються для заподіяння болю або страждань, то це являє собою тортури.

- Використання засобів обмеження рухомості під час транспортування завжди має базуватися на індивідуальній оцінці в кожному конкретному випадку.

- Лише у виняткових випадках допускається застосування кайданків до неповнолітніх та жінок, а до вагітних жінок забороняється (правило 64 Гаванських правил, правило 24 Бангкокських правил).

Застосування сили та зброї до в'язнів

- Слово «зброя» означає всю звичайну вогнепальну зброю, а також іншу зброю, якою можуть бути озброєні співробітники УВП, у тому числі кийки, засоби, споряджені речовинами сльозогінної та дратівної дії, електрошокова зброя та зброя для стрільби гумовими кулями. Службових собак також можна вважати зброєю, якщо вони використовуються для залякування або нападу на в'язня.

- У в'язницях не повинно бути жодного обладнання, призначеного для катування або жорстокого поводження. Зброя, яка за жодних обставин не повинна використовуватися, що включає палиці з шипами, кийки з металу або інше знаряддя, в якому є стрижень з металевими шипами, щити з шипами, електрошокове обладнання, нагаї з одним або декількома ремінцями, батоги з колючками, гачками, шипами, металевим дротом або подібними предметами на кінці ремня для посилення удару, була визнана непридатною для використання правоохоронними органами [2, с. 98].

11. Використання сили, спецзасобів та зброї щодо в'язнів з повагою до прав людини

- Законодавство та процедури щодо застосування сили та зброї мають бути доступними для всього персоналу та в'язнів. Ці процедури також мають бути доступними широкому загалу для забезпечення прозорості.
- Співробітники установи виконання покарань не застосовують силу у своїх стосунках із в'язнями, окрім як для самооборони або у випадках спроби втечі, активного чи пасивного фізичного спротиву наказу (правило 82 Правил Мандели).

Співробітники пенітенціарної установи, які вдаються до сили, мають застосовувати її не більше, ніж це необхідно. Правило 82 Правил Мандели, примітка 161 принципу 5.1 «Основних принципів застосування сили та вогнепальної зброї» вказує: коли застосування сили неможливо уникнути, працівники повинні «проявляти стриманість при її застосуванні та діяти пропорційно тяжкості правопорушення та законній меті, яку потрібно досягти», а також «мінімізувати пошкодження та тілесні ушкодження»*[6; 11; 9; 1; 8; 7].

- Сила чи зброя не має використовуватися з метою заподіяння болю.
- У кожній ситуації, коли робиться постріл з вогнепальної зброї, необхідно негайно повідомляти компетентним органам, проводити аналіз з метою оцінки його необхідності та пропорційності, а також робити висновки з отриманого досвіду.

Записи про застосування сили та зброї повинні щонайменше зазначати вид застосованої сили чи зброї, причину її застосування, хто застосовував її, хто санкціонував її застосування та як довго тривав інцидент. Записи також повинні містити детальну інформацію про будь-які тілесні ушкодження, які були отримані внаслідок застосування сили чи зброї та результати застосування сили чи зброї.

* Примітка укладачів. Також див. ст. 3 Кодексу ООН щодо поведінки співробітників правоохоронних органів 1979 р., ст. 12 гл. А Додатка до Декларації ПАРС про поліцію 1979 р., принцип 15 Основоположних принципів застосування сили та вогнепальної зброї співробітниками правоохоронних органів 1990 р., правило 64.2 ЄПП, ч. 4 ст. 106 КВК України, розділ VIII «Обставини, що виключають кримінальну протиправність діяння» КК України.

11. Використання сили, спецзасобів та зброї щодо в'язнів з повагою до прав людини

- Застосування сили та зброї повинно реєструватися камерами відеоспостереження або нагрудними відеокамерами для підзвітності з урахуванням необхідних гарантій щодо права на недоторканність особистого життя. Контролюючі органи повинні мати повний доступ до записів про застосування сили та зброї, включно з будь-якими аудіо- та відеозаписами застосування сили чи зброї.

Роль медичних працівників під час застосування сили, кайданків та зброї

- Медичні працівники повинні оглянути в'язнів після використання засобів обмеження рухомості, щоб перевірити на наявність будь-яких тілесних ушкоджень через застосування засобів обмеження рухомості або будь-яких ознак того, що в'язень зазнав іншого жорстокого поводження під час його стримування.

- Медичні працівники повинні повідомити керівнику установи про будь-які виявлені ними негативні наслідки застосування обмежувальних заходів стосовно в'язня. Вони повинні висловити свою рекомендацію керівнику установи, якщо вважають за необхідне припинити використання таких обмежувальних методів з причин фізичного або психічного стану здоров'я.

ТЕСТИ НА ЗАКРІПЛЕННЯ ЗНАНЬ З ТЕМИ 11

Завдання 1.

У виправній колонії між двома в'язнями виник конфлікт, який переріс у бійку. Після безуспішних спроб розрядити ситуацію співробітники відділу нагляду та безпеки застосували силу та надягли на обох в'язнів кайданки. Факт застосування кайданків було записано в журналі обліку застосування спеціальних засобів тільки щодо засудженого, який спровокував конфлікт. Під час проведення перевірки співробітники міжрегіонального управління встановили, що дисциплінарна відповідальність була застосована до одного засудженого, оскільки інший не провокував конфлікт і захищався, має позитивну характеристику.

Чи правильно вчинили співробітники колонії щодо документування застосування спецзасобів до засуджених?

- а) інформація про застосування кайданків до засуджених не відображається в офіційних документах у зв'язку з її малозначністю;
- б) співробітники колонії правильно вчинили, що відобразили факт застосування кайданків до засудженого, який спровокував конфлікт;
- в) співробітники виправної колонії повинні були занести до журналу обліку інформацію про застосування спецзасобів до обох засуджених;
- г) дані про застосування кайданків до засуджених співробітники виправної колонії повинні були внести тільки при застосуванні до засуджених заходів стягнення.

Завдання 2.

У виправній колонії максимального рівня безпеки співробітники відділу режиму та охорони зайшли до камери для припинення бійки між двома засудженими. Один зі співробітників для припинення бійки застосував сльозогінний газ. Після застосування газу двоє засуджених були затримані та супроводжені до чергової частини, інші засуджені залишились у камері. Через дві години співробітники зайшли до камери, вивели всіх засуджених та провітрили камеру. Один із засуджених наступного дня звернувся до медичної частини зі скаргою на самопочуття після перебування.

Чи було з боку адміністрації порушення міжнародних стандартів?

- а) ні, співробітники застосовували дозволені спецзасоби з урахуванням їхньої необхідності та доцільності;
- б) ні, оскільки співробітники застосували сльозогінний газ без дозволу чергового помічника начальника установи;

11. Використання сили, спецзасобів та зброї щодо в'язнів з повагою до прав людини

в) так, співробітники застосували сльозогінний газ у закритому просторі;

г) так, вони не вчинили всіх заходів, щоб мінімізувати шкоду, викликану застосуванням спецзасобу.

Завдання 3.

У слідчому ізоляторі молодший інспектор побачив, що в одній з камер виникла бійка, і викликав підмогу. Співробітники резервної групи увійшли до камери та припинили бійку. Щодо ув'язнених було розпочато дисциплінарне провадження. Під час перевірки обставин цієї справи було встановлено, що матеріали відеофіксації протиправних дій відсутні. Співробітники резервної групи на час отримання інформації про бійку перебували в приміщенні для відпочинку і, поспішаючи до місця події, не потурбувались про те, щоб узяти із собою портативний відеореєстратор.

Оцініть ситуацію за міжнародними стандартами.

а) використовувати боді-камеру в цій ситуації не було потреби;

б) використовувати портативний відеореєстратор може тільки спеціально уповноважений співробітник, якого необхідно залучати до кожного інциденту;

в) прямуючи до місця інциденту, необхідно було спрогнозувати можливість застосування сили й отримати портативний відеореєстратор для фіксування;

г) свідком обґрунтованості застосування сили може бути медичний працівник або керівник, що має право приймати рішення.

Завдання 4.

Експерти Європейського комітету з питань запобігання катуванням, проводячи інспектування виправної колонії, побачили в особистому кабінеті начальника відділення соціально-психологічної служби на столі металеву булаву і вказали про недопущення її тримати в службовому кабінеті, де співробітник безпосередньо працює із засудженим. На що останній повідомив, що булава є сувеніром, використовується лише з метою оздоблення кабінету згідно з українськими традиціями. Цей випадок був опублікований у звіті КЗК.

а) зберігання у відкритому доступі предмета, що очевидно може бути використаним з метою завдання фізичної шкоди, суперечить міжнародним стандартам;

б) оцінці може підлягати лише застосування фізичної сили та спецзасобів;

в) кожна країна може мати свої традиції, що виходить за межі повноважень Комітету;

г) в Україні відсутні нормативні заборони зберігати подібні предмети в державних установах.

Завдання 5.

Ув'язнений П. перебував у камері проведення судових засідань у кримінальних справах у режимі відеоконференції. Під час зв'язку між апеляційним судом та слідчим ізолятором адвокат ув'язненого П. помітив, що підзахисний перебуває в кайданках протягом проведення апеляційного розгляду справи. Він звернувся з вимогою зняти кайданки під час судового розгляду справи особи, яка не засуджена. Представник адміністрації СІЗО повідомила, що засуджений перебуває на спеціальному обліку і може проявити агресію до співробітника або інших осіб під час перебування в кімнаті для відеоконференцій.

Оцініть ситуацію за міжнародними стандартами.

а) під час відеоконференції ув'язнений перебуває в установі попереднього ув'язнення, правила перебування в суді на такі випадки не поширюються;

б) співробітники СІЗО могли застосовувати кайданки в цій ситуації, оскільки ув'язнений перебуває на профілактичному обліку як схильний до нападу чи втечі;

в) адміністрація повинна мати обладнані кімнати для відеоконференції, що поєднують вимоги безпеки та поваги до гідності особи під час судового процесу;

г) дії співробітників СІЗО правильні, оскільки в цій ситуації ув'язнений міг напасти на працівника установи.

Завдання 6.

При проведенні особистого прийому прокурора в установі виконання покарань зі скаргою звернулась засуджена щодо неправомірності застосування до неї кайданків для припинення агресивної поведінки, оскільки вона на момент вчинення правопорушення була у стані вагітності. Проведена перевірка підтвердила факт застосування кайданків до вагітної засудженої, проте вона не повідомила заздалегідь про свою вагітність представникам адміністрації. Візуально цей стан був ще не помітний.

Чи відповідають дії представників установи виконання покарань міжнародним стандартам?

а) ні, до жінок заборонено застосовувати кайданки;

б) ні, в наведеній ситуації доцільно було застосувати гамівну сорочку;

в) ні, до вагітних жінок заборонено застосовувати кайданки;

г) так, хоча заборонено застосовувати кайданки до вагітних жінок, проте факт вагітності засудженої був невідомий співробітникам і не очевидний.

11. Використання сили, спецзасобів та зброї щодо в'язнів з повагою до прав людини

Завдання 7.

Під час здійснення планового обходу території установи виконання покарань молодші інспектори помітили, що засуджений М., перебуваючи у стані алкогольного сп'яніння, образливо чіпляється до інших засуджених, провокуючи бійку. На зауваження співробітників він не реагував.

Які з дій молодших інспекторів у цій ситуації є неправильними?

- а) доповісти черговому помічнику начальника установи про виявлену ситуацію;
- б) застосувати до порушника засоби обмеження рухомості;
- в) надягти кайданки засудженому та помістити його до дисциплінарного ізолятора до прийняття рішення керівником;
- г) роз'яснити наслідки протиправних дій та вимагати припинення правопорушення.

Список використаних джерел

1. Європейські пенітенціарні (в'язничні) правила : Рек. Ради Європи від 12.02.1987 : станом на 11 січ. 2006 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_032#Text.
2. Керівництво з застосування Правил Нельсона Мандели (Довідник із питань застосування сили та вогнепальної зброї. УНЗ ООН, с. 145).
3. Керівництво з застосування Правил Нельсона Мандели (Посібник для керівників пенітенціарних установ. УНЗ ООН, с. 106).
4. Керівництво з застосування Правил Нельсона Мандели (Посібник із динамічної безпеки та оперативно-розшукової роботи у в'язницях, УНЗ ООН, 2015, с. 29).
5. Керівництво з застосування Правил Нельсона Мандели: впровадження переглянутих мінімальних стандартних правил ООН поведження з в'язнями. URL: <https://www.osce.org/files/f/documents/5/4/491854.pdf>.
6. Кодекс ООН щодо поведінки співробітників правоохоронних органів 1979 р. URL: <https://www.ohchr.org/sites/default/files/codeofconduct.pdf>.
7. Кримінальний кодекс України : Кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III : станом на 17 лип. 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.
8. Кримінально-виконавчий кодекс України. *Офіційний вебпортал парламенту України.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-15#Text>.
9. Основоположні принципи застосування сили та вогнепальної зброї службовцями органів правопорядку (27 серпня – 7 вересня 1990 року). URL: <https://www.ohchr.org/sites/default/files/firearms.pdf>.
10. Про затвердження Правил внутрішнього розпорядку слідчих ізоляторів Державної кримінально-виконавчої служби України : наказ Міністерства юстиції України від 14.06.2019 № 1769/5 : станом на 29 серп. 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0633-19#Text>.
11. Про затвердження Правил внутрішнього розпорядку установ виконання покарань : наказ Міністерства юстиції України від 28.08.2018 № 2823/5 : станом на 7 верес. 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1010-18#Text>.

12. Про Національну гвардію України: Закон України від 13.03.2014 № 876-VII: станом на 27 черв. 2024 р.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/876-18#Text>.

13. Про Національну поліцію: Закон України від 02.07.2015 № 580-VIII: станом на 12 верес. 2025 р.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text>.

14. Про Декларацію про поліцію: Резолюція Парламентської Асамблеї Ради Європи №690 (1979). URL: <https://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=16101>.

12. РЕАГУВАННЯ ТА РОЗСЛІДУВАННЯ КАТУВАНЬ ТА ІНШИХ ВИДІВ ЖОРСТОКОГО ПОВОДЖЕННЯ З В'ЯЗНЯМИ

Катування – це будь-яка дія, якою особі навмисно заподіюються сильний біль або страждання, фізичне чи моральне, щоб отримати від неї або від третьої особи відомості чи визнання, покарати її за дії, що вчинила вона або третя особа чи у вчиненні яких вона підозрюється, а також залякати чи примусити її або третю особу, чи з будь-якої причини, що ґрунтується на дискримінації будь-якого виду, коли такий біль або страждання заподіюються державними посадовими особами чи іншими особами, які виступають як офіційні, чи з їх підбурювання, чи з їх відома, чи за їх мовчазної згоди (ч. 1 ст. 1 Конвенції ООН проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання 1984 р.)* [4; 5].

- Жодна посадова особа, яка підтримує правопорядок, не може здійснювати, підбурювати або поблажливо ставитися до будь-якої дії, що являє собою катування чи інші жорстокі, нелюдські або що принижують гідність види поводження і покарання (ст. 5 Кодексу ООН щодо поведінки співробітників правоохоронних органів) [3].
- Жодна посадова особа, яка підтримує правопорядок, не може посилатися на розпорядження вищих керівних осіб або на такі інші виняткові обставини, як стан війни або загроза війни, загроза національної безпеки, внутрішня політична нестабільність або будь-який інший надзвичайний стан, для виправдання катувань та інших жорстоких, нелюдських або що принижують гідність видів поводження та покарання (ст. 5 Кодексу ООН щодо поведінки співробітників правоохоронних органів) [3].
- Держава забезпечує будь-якій особі, яка стверджує, що їй було завдано катувань на території, що перебуває під юрисдикцією цієї

* Примітка укладачів. Злочин катування за ст. 127 Кримінального кодексу України загалом відповідає визначенню за міжнародними стандартами, крім необхідності встановлення певної мети, задля якої людину катують. Практика ЄСПЛ передбачає, що для встановлення ознак катування достатньо встановити свідоме застосування значного фізичного або морального болю чи страждання.

держави, **право на подання скарги** компетентним органам влади цієї держави та на швидкий неупереджений розгляд такої скарги, швидке неупереджене розслідування компетентними органами. Вживаються заходи для **забезпечення захисту позивача і свідків** від будь-яких форм поганого поводження чи залякування у зв'язку зі скаргою чи будь-якими свідченнями (ст. 12, 13 Конвенції ООН проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання)* [1].

- У разі виникнення випадків, які вимагають розслідування, адміністрація та співробітники пенітенціарної установи повинні **негайно повідомити про інцидент, зберегти будь-які докази, у тому числі записи відеоспостереження, вжити заходи з недопущення втручання у розслідування, захистити потерпілого та будь-яких свідків і надавати сприяння та підтримку слідчому органу.**

- Якщо під час огляду в'язня під час прийому до установи виконання покарань або надання медичної допомоги в'язню в подальшому медичним фахівцям стає відомо про будь-які ознаки тортур або інших видів жорстокого, нелюдського, або такого, що принижує гідність, поводження або покарання, вони мають задокументувати та повідомити про такі випадки компетентному державному органу (правило 34 Правил Мандели)* [9].

- Вимога повідомляти про серйозне тілесне ушкодження або будь-який акт тортур або інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження або покарання також поширюється на тілесні ушкодження, які сталися до прибуття до в'язниці, у тому числі під час перебування під вартою, під контролем поліції, конвойних підрозділів.

Проведення внутрішнього розслідування

- Розслідування може порушуватися судовим або іншим органом влади як за власною ініціативою, так і за клопотанням родича такої особи або будь-якої особи, яка має відомості про цю справу

* Примітка укладачів. Також див. п. 2 Додатка до Резолюції Генеральної Асамблеї ООН № A/RES/55/89 «Катування та інші жорстокі, нелюдські або такі, що принижують гідність, види поводження та покарання».

* Також див. принцип 2 Принципів медичної етики ООН щодо медичних працівників.

12. Реагування та розслідування катувань та інших видів жорстокого поводження з в'язнями

(принцип 34 Зводу принципів захисту всіх осіб, які піддаються затриманню чи ув'язненню будь-яким чином).

- Також слід розслідувати спроби самогубства та випадки заподіяння собі шкоди, що призводять до серйозних тілесних ушкоджень. Це важливо не тільки для того, щоб не допустити приховування проявів жорстокого поводження, але й для того, щоб визначити, чому органи влади не змогли запобігти їм.

- Важливо, щоб розслідування було оперативним, оскільки необхідно забезпечити швидкий збір доказів: свідчення буде більш детальним, коли у свідомості свідків ще не забулися подробиці і тому що фізичні ознаки катування можуть швидко зажити або зникнути.

- Внутрішнє розслідування може проводитися паралельно із зовнішнім розслідуванням за умови, що воно не заважає зовнішньому розслідуванню. Той факт, що може проводитися кримінальне розслідування конкретного інциденту, не виключає необхідності для пенітенціарної установи (системи) проводити власне розслідування цього інциденту. У жодному разі не повинна ставитися вимога про завершення внутрішнього розслідування перед тим, як буде порушено зовнішнє розслідування.

- Усі люди, які можуть мати причетність до смерті, зникнення та серйозних тілесних ушкоджень, не повинні брати участь у розслідуванні і не мати контактів зі свідками, потерпілими або родичами потерпілих.

«Тих, хто може бути причетний до тортур або інших видів жорстокого поводження, слід негайно на час розслідування як мінімум відсторонити від виконання будь-яких обов'язків, пов'язаних із доступом до затриманих або в'язнів, через ризик, що вони можуть заважати або перешкоджати розслідуванню» (Звіт Спеціального доповідача ООН з питань тортур, A/68/295).

- Навіть там, де розслідування не виявляє серйозних провалів або недоліків у конкретних установах, результати розслідувань можуть допомогти у формуванні та вдосконаленні чинних правил та методів

12. Реагування та розслідування катувань та інших видів жорстокого поводження з в'язнями

роботи в інших установах або зробити вдосконалення в рамках усієї системи. Адміністрації пенітенціарних установ зобов'язані постійно відстежувати та реєструвати такі інциденти і докладати постійні зусилля для запобігання їхньому повторенню.

Розслідування катувань за Стамбульським протоколом*

Цілі ефективного розслідування та документування фактів катувань та інших видів неналежного поводження (п. 1 Додатка I до «Стамбульського протоколу» 1999 р.):

- a) з'ясування фактів і встановлення та визнання індивідуальної та державної відповідальності перед жертвами катування та інших видів неналежного поводження, та їхніми сім'ями;
- b) визначення необхідних заходів для запобігання рецидивам катування та іншим видам неналежного поводження;
- c) сприяння судовому переслідуванню та/або у відповідних випадках дисциплінарному покаранню осіб, вина яких встановлена під час розслідування;
- d) повне відшкодування і компенсації з боку держави, зокрема справедливу та адекватну фінансову компенсацію та надання засобів для лікування та реабілітації.

Важливим елементом розслідування є проведення незалежного медичного обстеження жертв катувань, смертей, серйозних тілесних ушкоджень та зникнень у в'язницях, що має відповідати вимогам «Стамбульського протоколу» 1999 р., зокрема:

- a) опис тілесних ушкоджень;
- b) психологічна оцінка наслідків катувань;
- c) висновки про ймовірність катувань, смертей, серйозних тілесних ушкоджень та зникнень у в'язницях мають бути сформовані на основі медичних даних.

* Примітка редакції. Стамбульський протокол поширюється на всі випадки розслідування катувань, жорстокого, нелюдського та принижуваного гідності поводження, як внутрішні розслідування, так і розслідування в кримінальному процесуальному порядку; як на випадки з одразу встановленими ознаками катування, так і на випадки, де це може бути встановлено пізніше (тілесні ушкодження, самоушкодження, спроби самогубств та ін.)

Вимоги щодо проведення розслідування та документування фактів катувань та інших видів неналежного поводження (п. 3 Додатка I до Стамбульського протоколу 1999 р.):

- a) орган розслідування повинен з'ясувати всю необхідну для проведення розслідування інформацію. Особи, які проводять розслідування, повинні мати у своєму розпорядженні всі необхідні фінансові та технічні засоби для проведення ефективного розслідування. Вони також мають повноваження зобов'язувати всіх посадовців з'явитися для надання свідчень;
- b) ймовірні жертви катування та інших видів неналежного поводження, свідки, особи, які проводять розслідування, та їхні сім'ї захищаються від насильства, погроз застосування насильства або будь-яких інших форм залякування, що можуть бути результатом розслідування;
- c) особи, які можуть бути пов'язані з катуваннями або жорстоким поводженням, усуваються від будь-якої посади, що забезпечує контроль або владу, пряму чи непряму, стосовно позивачів, свідків або їхніх сімей, а також осіб, які проводять розслідування.

- Якщо комісія [що проводить розслідування] доходить висновку, що існує обґрунтований страх переслідування, утисків чи заповідання шкоди будь-якому свідкові або потенційному свідку, може заслухати докази на закритому засіданні, зберігати особистість інформатора чи свідка в таємниці, використовувати докази, які не наражають на ризик встановлення особи свідка.

- Під час розслідування інцидентів може знадобитися відокремлення в'язнів, які потерпіли від жорстокого поводження, або потреба перевести в'язня в іншу установу або іншу секцію установи з метою захисту до завершення розслідування, у тому числі якщо вони прямо звертаються з проханням про переведення. Органи влади також повинні знати про можливість того, що в'язні можуть робити неправдиві заяви зі звинуваченнями з навмисною метою добитися переведення якоїсь особи* [6].

* Примітка укладачів. Зазначені випадки можуть бути задокументовані комісією із службового розслідування як підстави для переведення засудженого до іншої установи в порядку ч. 4 ст. 10 КВК. При цьому слід враховувати реальність та постійний характер загроз особистій безпеці і те, що переведення до іншої установи порушує значущі соціальні контакти засудженого з рідними та шкодить його ресоціалізації.

ТЕСТИ НА ЗАКРІПЛЕННЯ ЗНАНЬ З ТЕМИ 12

Завдання 1.

У виправній колонії новоприбулі засуджені систематично зазнавали насильницьких дій з боку інших в'язнів. Потерпілих змушували під час перебування на карантині мити туалети без засобів захисту, стояти в незручних позах, морально принижували.

Під час моніторингу були зібрані свідчення від постраждалих засуджених, проте ніхто з них не погодився надавати свідчення, переживаючи за власну безпеку. Правозахисники попросили надати їм доступ до камер відеоспостереження, проте адміністрація відмовила, посилаючись на те, що законодавство забороняє це.

Визначте твердження, що відповідає міжнародним стандартам:

а) адміністрація установи має реагувати на обґрунтовані повідомлення про жорстоке поводження, анонімні повідомлення до таких не належать;

б) привчання новоприбулих засуджених до обов'язків прибирання за собою, безумовного виконання вказівок є важливим елементом адаптації до умов перебування в колонії;

в) мовчазна згода або бездіяльність персоналу у відповідь на факти насильства є порушенням міжнародних стандартів;

г) неформальне врегулювання стосунків між засудженими є проявом самоврядування в'язнів, що заохочується Правилами Мандели.

Завдання 2.

У виправній колонії засуджений О. повідомив працівнику Офісу Омбудсмана, що після конфлікту з молодшим інспектором його вивели «на бесіду», під час якої кілька співробітників застосували фізичну силу. Заходів дисциплінарної відповідальності чи розслідування або медичного обстеження у цій ситуації не проводили, хоча засуджений усно звертався до начальника установи. Під час службової перевірки начальник установи повідомив, що додаткове медичне обстеження не встановило слідів насильства на тілі засудженого, про цей інцидент адміністрації невідомо.

Яке з тверджень відповідає міжнародним стандартам?

а) у випадках дрібних конфліктів адміністрація має право самостійно вирішувати щодо доцільності перевірки;

б) реагування на випадки насильства настає за наявності слідів побоїв на тілі потерпілої особи;

в) поблажливе ставлення до фактів насильства є порушенням обов'язків посадових осіб;

12. Реагування та розслідування катувань та інших видів жорстокого поводження з в'язнями

г) за відсутності письмової заяви з боку засудженого службове розслідування не є обов'язковим.

Завдання 3.

У виправній колонії один із засуджених повідомив начальнику установи, що його побили молодші інспектори після того, як він відмовився прибирати приміщення. Інцидент стався в приміщенні, що перебуває під контролем камер відеоспостереження. У процесі службової перевірки було встановлено, що відео за той день не збереглося через «технічний збій», а співробітники, які були присутні на місці, на цей час вже перебувають у відпустці.

Яке з тверджень відповідає міжнародним стандартам?

а) за відсутності запису на камерах та показань свідків причин проводити розслідування немає;

б) рішення щодо проведення службового розслідування має проводитись у випадку, якщо потерпіла особа наполягає на порушенні її прав;

в) у всіх випадках інформація про застосування сили має повідомлятися Державному бюро розслідувань;

г) рішення про проведення службового розслідування має прийматись за сукупності доказів, показань свідків та позиції потерпілої особи.

Завдання 4.

Засуджений Ю. під час короткострокового побачення повідомив сестрі, що над ним знущалися співробітники виправної колонії. Він не має змоги самотійно звернутися зі скаргою, оскільки боїться це зробити. Сестра в'язня звернулася за порадою до знайомого юриста про те, як краще повідомити про подію, щоб було реагування.

Яке з тверджень відповідає міжнародним стандартам?

а) лише адвокат або сама потерпіла особа може ініціювати розслідування фактів порушення прав;

б) родичі засудженого, які є його законними представниками, можуть повідомити про подію та ініціювати розслідування;

в) звернення родича буде взято до уваги за наявності серйозних звинувачень і чітких доказів, наприклад про катування з фактами про подію;

г) розслідування має порушуватись навіть за зверненням родича або іншої особи, яка має інформацію про жорстоке поводження.

Завдання 5.

У слідчому ізоляторі ув'язнений С. повідомив, що його жорстоко побили працівники установи. Він подав письмову скаргу, яка

12. Реагування та розслідування катувань та інших видів жорстокого поводження з в'язнями

підтверджувалась свідченнями інших ув'язнених, що вказали про наявність тілесних ушкоджень. Керівництво слідчого ізолятора ініціювало службове розслідування, однак працівники, яких вказано у скарзі, продовжують виконувати обов'язки, зокрема працюють у корпусі, де утримується скаржник та свідки.

Яке з тверджень відповідає міжнародним стандартам?

а) до завершення перевірки працівники мають право продовжувати роботу, оскільки ще не доведена їх вина;

б) працівників, яких звинувачують у жорстокому поводженні, необхідно негайно звільнити за порушення службових обов'язків;

в) всі учасники події мають перебувати у тих самих камерах для забезпечення ефективності проведення розслідування;

г) у разі наявності підозри у катуванні причетних осіб слід негайно відсторонити від виконання обов'язків, пов'язаних з доступом до ув'язнених.

Завдання 6.

У виправній колонії засуджений В. подав письмову скаргу до адміністрації про жорстоке поводження з боку персоналу. Після цього він почав отримувати погрози як від співробітників установи, так і від інших ув'язнених, які, за його словами, виконують вказівки адміністрації. Засуджений подав заяву з проханням про переведення його до іншої установи, аргументуючи це реальною загрозою для життя та здоров'я. Адміністрація установи відмовила у переведенні, обмежившись переведенням засудженого до окремої камери ізолятора задля його безпеки.

Яке з тверджень відповідає міжнародним стандартам?

а) адміністрація установи не має права відмовляти у переведенні засудженого до іншої установи з безпекових міркувань;

б) переведення до іншої установи є обов'язковим у випадку загрози життю засудженого;

в) адміністрація має повідомити вищому керівництву про свої заперечення щодо переведення засудженого;

г) рішення про переведення засуджених з безпекових міркувань приймається з урахуванням наявної інформації від засудженого та позиції адміністрації установи.

Завдання 7.

У слідчому ізоляторі утримується підозрюваний у співпраці з окупаційними силами. Через кілька днів після прибуття до установи інші ув'язнені вночі силоміць нанесли йому татування на лобі зі словом «Ворог», заявивши, що «так має виглядати колаборант».

12. Реагування та розслідування катувань та інших видів жорстокого поводження з в'язнями

Потерпілий звертався до персоналу з проханням про допомогу. Однак адміністрація не повідомила ані поліції, ані територіальному управлінню ДБР, вважаючи інцидент «внутрішнім конфліктом між ув'язненими», встановивши двох винних осіб і помістивши їх до карцеру. На запит адвоката ув'язненого від адміністрації надійшла відповідь: «Подія не потребувала повідомлення правоохоронним органам, оскільки загрози життю не було і потерпілий фізично здоровий, має лише подряпини».

Яке з тверджень відповідає міжнародним стандартам та законодавству України?

а) адміністрація установи має повідомляти правоохоронним органам у кожному випадку стосовно тілесних травм та ушкоджень в'язнів;

б) адміністрація установи має повідомляти правоохоронним органам лише щодо випадків, де за результатами службового розслідування встановлено ознаки катування;

в) адміністрація у крайніх випадках має повідомляти правоохоронним органам про випадки, які мають ознаки катування, нелюдського, жорстокого чи принижуваного гідність поводження;

г) адміністрація має повідомити правоохоронним органам про випадки, які мають ознаки катувань.

Список використаних джерел

1. Torture and other cruel, inhuman or degrading treatment or punishment: Resolution adopted by the General Assembly of 22.02.2001 no. A/RES/55/89. URL: <https://docs.un.org/en/A/RES/55/89>.
2. Керівництво з застосування Правил Нельсона Манделі: впровадження переглянутих мінімальних стандартних правил ООН поводження з в'язнями. URL: <https://www.osce.org/files/f/documents/5/4/491854.pdf>.
3. Кодекс ООН щодо поведінки співробітників правоохоронних органів 1979 р. URL: <https://www.ohchr.org/sites/default/files/codeofconduct.pdf>.
4. Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання: Конвенція Орг. Об'єдн. Націй від 10.12.1984: станом на 13 листоп. 1998 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_085#Text.
5. Кримінальний кодекс України: Кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III: станом на 17 лип. 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.
6. Кримінально-виконавчий кодекс України. *Офіційний вебпортал парламенту України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-15#Text>.
7. Про затвердження Правил внутрішнього розпорядку слідчих ізоляторів Державної кримінально-виконавчої служби України: наказ Міністерства юстиції України від 14.06.2019 № 1769/5: станом на 29 серп. 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0633-19#Text>.
8. Про затвердження Правил внутрішнього розпорядку установ виконання покарань: наказ Міністерства юстиції України від 28.08.2018 № 2823/5: станом на 7 верес. 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1010-18#Text>.
9. Резолюція 37/194 Генеральної Асамблеї ООН. Принципи медичної етики. *LIGA:ZAKON*. URL: https://ips.ligazakon.net/document/view/MU82005R?ed=1982_12_18.
10. Резолюція Генеральної Асамблеї ООН №A/RES/55/89 «Катування та інші жорстокі, нелюдські або такі, що принижують гідність, види поводження та покарання. *United Nations*. URL: <https://docs.un.org/en/A/RES/55/89>.
11. Стамбульський протокол. *United Nations in Ukraine*. URL: <https://ukraine.un.org/sites/default/files/2021-06/Istanbul%20Protocol%20in%20Ukrainian.pdf>.

НАВЧАЛЬНЕ ВИДАННЯ

**ЗАСТОСУВАННЯ ПРАВИЛ НЕЛЬСОНА МАНДЕЛИ ПІД ЧАС ЧУТЛИВИХ З
ПОЗИЦІЙ ПРАВ В'ЯЗНІВ ПРОЦЕДУР ДІЯЛЬНОСТІ
ДКВС УКРАЇНИ**

Навчальний посібник

Укладачі:

Боднар Ігор Володимирович,
Галай Андрій Олександрович,
Гречанюк Сергій Костянтинович,
Івашко Сергій Володимирович та ін.

Відповідальний за випуск	Кисельов Д. В.
Редактор літературний	Махотко О. П.
Комп'ютерна верстка і макетування	Чайковський Ю. О.

Підписано до друку 14.10.2025. Формат 60×84/16.
Друк різнографія. Гарнітура Times New Roman. Ум. друк. арк. 6,28.
Тираж 100 пр. Зам. № 146/25.

Редакційно-видавничий відділ Пенітенціарної академії України
14000, м. Чернігів, вул. Гонча, 34.
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців,
виготовлювачів і розповсюджувачів видавничої продукції.
Серія ДК № 8016 від 23.11.2023 р.

ISBN 978-617-7671-26-7

9 786177 671267